

François HaverSchmidt in de schaduw van zijn eigen pseudoniem: Piet Paaltjens

Een onderzoek naar het posture en het imago van de negentiende-eeuwse dichter

Bachelorscriptie moderne letterkunde

Nederlandse taal en cultuur

Kim van Veggel, s4600177

Prof. dr. Joosten & prof. dr. Oosterman

15 februari 2018

Inhoudsopgave

1. Abstract	p.3
2. Inleiding	
2.1.François HaverSchmidt	p.3
2.2.Piet Paaltjens	p.4
3. Theoretisch kader	
3.1.Posture en imago	p.6
3.2.Pseudoniem of heteroniem?	p.7
3.3.Materiaal en methode	p.11
4. Analyse	
4.1. <i>Snikken en grimlachjes</i> (1867)	p.12
4.2. <i>Familie en kennissen</i> (1876)	p.18
4.3.Posture-vergelijking	p.21
4.4.Het imago	p.22
5. Conclusie	p.25
6. Bibliografie	p.26
7. Bijlagen	p.38

1. Abstract

In deze scriptie is onderzoek gedaan naar de auteursrepresentatie van François HaverSchmidt en Piet Paaltjens. Paaltjens wordt gezien als het alter-ego van HaverSchmidt en hij heeft de poëziebundel *Snikken en grimlachjes* (1867) uitgebracht. HaverSchmidt bracht jaren later het prozawerk *Familie en kennissen* (1876) uit. Beide personages hebben een andere positie in het literaire veld en worden door de buitenwereld verschillend bekeken. De twee werken zijn geanalyseerd om het imago en posture vast te kunnen stellen, hierbij spelen het optreden van ik-figuren en verwijzingen naar de werkelijkheid een grote rol.

2. Inleiding

Iedereen kent Piet Paaltjens, de dichter uit de 19^e eeuw die lijdt aan *Weltschmerz*. Velen weten ook dat deze naam toebehoort tot François HaverSchmidt. Hij verzoon Paaltjens om gedichten uit te kunnen geven die door Paaltjens geschreven zouden zijn.

2.1. François HaverSchmidt

HaverSchmidt werd op 14 februari 1835 geboren in Leeuwarden. De achternaam wordt geschreven met een hoofdletter H en een hoofdletter S, omdat het eigenlijk twee losse achternamen zijn.¹ HaverSchmidt was het zesde kind in de familie, zijn vader was apotheker en zijn moeder kwam uit een predikantenfamilie. In 1852 ging hij theologie studeren in Leiden en raakte hij onder invloed van zijn docenten J.H. Scholten en A. Kuenen, die moderne denkers waren.² Naast het Modernisme werd HaverSchmidt ook beïnvloed door de *Stichtelijke Uren* (1862) van Nicolaas Beets.³ Beets was een belangrijk persoon in het Reveil. Het Reveil is de ‘aanduiding voor een drietal bewegingen van protestants-christelijke schrijvers in Nederland sinds de eerste helft van de 19^e eeuw.’⁴ Het Reveil staat lijnrecht tegenover het Verlichtingsdenken uit deze eeuw. Het is dan ook opvallend dat HaverSchmidt zowel door het modernisme als door het Reveil beïnvloed werd. Dit kan betekenen dat HaverSchmidt een twijfelend persoon was op godsdienstig gebied, maar het kan ook betekenen dat hij niet in één hokje past.

---

¹ HaverSchmidts overgrootvader heette alleen Haver, hij werd echter opgevoed door een oom die de naam Schmidt droeg. Als dankbaarheid voor die opvoeding voegde hij Schmidt toe aan zijn oorspronkelijke achternaam Haver. Vandaar dat in de rest van deze scriptie gesproken zal worden over HaverSchmidt, met een hoofdletter S.

² Honings & Praamstra 2013, 219

³ Borger 1968, 9

⁴ Van Bork, Delabastita, Van Gorp, Verkruisje & G.J. Vis 2012, Reveil

HaverSchmidt staat bekend om zijn melancholie en hij ging gebukt onder zwaarmoedigheid. Hoewel HaverSchmidt geen echte Romanticus genoemd kan worden, wordt de poëziebundel vaak wel onder de Romantiek geschaard. Met name omdat de gedichten gaan over zware gevoelens die gerelativeerd worden met humor.⁵

HaverSchmidt was een actieve student, zo zat hij in het muziekgezelschap *Sempre Crescendo*, was hij lid van het genootschap *Frisia* en zat hij in de redactie van de Leidse *Studenten Almanak*. Ook heeft hij twee bestuursfuncties uitgeoefend in het studentencorps, in 1856 was hij penningmeester en in 1857 voorzitter. ‘De studententijd was een “zorgvuldig gekoesterde droom, een fata morgana, een aards paradijs”, een periode die hij al idealiseerde toen hij er nog midden in zat.’⁶ Na het studentenleven werd hij vanaf 1859 predikant in het Friese dorpje Foudgum. Hier bleef hij echter niet lang, want na drie jaar ging hij naar Den Helder en in 1864 kwam hij in Schiedam terecht. De invloed van zijn twee docenten was ook in zijn predikantentijd nog goed merkbaar, HaverSchmidt was modern in zijn godsdienstige opvattingen en dit leidde nogal tot een isolement. Zo liepen de kerken steeds meer leeg, want zijn preken waren altijd somber en gingen veelal over zijn eigen kwellingen. De voordrachten daarentegen trokken volle zalen en waren erg populair. Dit waren realistisch-moraliserende verhalen, die hij in het hele land voordroeg. Later bundelde hij een selectie van deze verhalen tot het werk *Familie en Kennissen*, uitgebracht in 1876.⁷ De poëziebundel *Snikken en grimlachjes* werd uitgebracht in 1867 en kwam dus negen jaar eerder uit dan het prozawerk. Een deel van deze gedichten had hij eerder al gepubliceerd in de Leidse *Studenten Almanak*, eveneens onder de naam van Piet Paaltjens.

2.2. Piet Paaltjens

Wanneer Paaltjens beschouwd wordt als het alter-ego van HaverSchmidt, dan zijn de gedichten geschreven door een theologiestudent. Toch kan erover getwist worden in hoeverre er sprake is van domineespoëzie. ‘Inhoudelijk staan zijn gedichten ver af van de doorsnee domineespoëzie: geen gelegenheidsgedichten, geen zedelijk vermaan of bemoediging en een titel die sterk afwijkt van het gewone patroon. In tegenstelling tot zijn collega’s is het niet de dominee die het woord neemt, maar HaverSchmidt die het leent aan de fictieve figuur Piet Paaltjens, die met een uitgebreide mystificatie omgeven is.’⁸ Hier tegenover staat echter dat

---

⁵ Serrarens 1955, 32

⁶ Honings 2016, 322

⁷ Borger 1968, 14

⁸ Van den Berg & Couttenier 2009, 528

de gedichtenbundel pas uitkwam toen HaverSchmidt al een gevestigd predikant was en vanuit dit licht is het domineespoëzie te noemen. De Tachtigers komen met het nieuwe poëzieconcept *l'art pour l'art*; kunst staat op zichzelf en is autonoom.⁹ Zij zetten zich af tegen de domineespoëzie, huiselijke poëzie en toegankelijke gelegenheidspoëzie wordt niet meer als literatuur gezien. Uiteindelijk verliezen de dominee-dichters hun dominante positie in het literaire veld. Ook vanwege dit verschijnsel hoeft Paaltjens' poëzie niet onder de domineespoëzie gerekend te worden. *Snikken en grimlachjes* (1867) wordt namelijk nog steeds gewaardeerd. Zo heeft volkszanger Johnny Hoes de gedichten in 1981 op muziek gezet. De bundel eindigde op de achtendertigste plek in een enquête naar het beste Nederlandse boek van de *Maatschappij der Nederlandse Letterkunde* in 2002. Er zijn in Friesland en Leiden verschillende gedenkplekken in de vorm van standbeelden, muurgedichten, gedenkstenen en een kunstwerk.¹⁰ De populariteit was ook al aanwezig tijdens HaverSchmidts leven, er verschenen zes herdrukken van de bundel en tijdens optredens las HaverSchmidt ook vaak gedichten van Paaltjens voor.

Paaltjens naam werd voor het eerst genoemd in de Leidse *Studentenalmanak* van 1856. In deze uitgave staat een voorbericht, ondertekend door F.H. en daarna volgt een *Bloemlezing uit de dichterlijke nalatenschap van Piet Paaltjens*. F.H. legt in het voorbericht uit dat Paaltjens een medestudent was en dat hij hem verzocht had om zijn gedichten twee jaar na zijn dood te publiceren. Paaltjens zou zelf in oktober 1853 verdwenen zijn tussen twee biljarttafels op de sociëteit.¹¹ Ook in de uitgave van een jaar later werd een gedicht van Paaltjens opgenomen en in 1859 werd nog het gedicht 'Drie studentjes' gepubliceerd. Hoewel nooit bewezen is dat Paaltjens echt bestaan heeft, deed HaverSchmidt wel zijn best dit zo te laten lijken. Hij schrijft namelijk in een brief aan Eelco Verwijs dat hij Paaltjens op het strand bij Holwerd (provincie Friesland) gezien heeft en dat hij hier een verzameling gedichten van hem vindt:

Op de uiterste punt van een ver in zee uitstekend hoofd zat een jongeling.
Marmbruin was zijn jas, marmmerzwart zijn hoed, marmmerwit zijn gelaat.
'Piet!' zeide ik, terwijl ik daverde op mijn grondvesten, 'Piet!'
Hij antwoordde niet, maar grimlachte, koud en bitter, als het noorderlicht.

---

⁹ Van Bork et al. 2012, *l'art pour l'art*

¹⁰ Honings 2016, 321

¹¹ Honings 2016, 325

‘Piet!’ huilde ik ten derden male en sprong, dwars over de tranen, die mij ontrolden, op hem los.

Te laat. Toen ik het paalwerk bereikte, was Paaltjens reeds in een boot gedaald en gleed weg in de richting van Schiermonnikoog,

Ik nam ze op en – o verassing! – ik vond er en prachtige verzameling in van de heerlijkste liederen en balladen. Ontroerd stelde ik met dien schat naar huis en wentelde mij ettelijke dagen in de hartsterkte poëzie van den ongeëvenaarden zanger.¹²

Opvallend aan bovenstaand fragment is dat Paaltjes nu toch nog lijkt te leven, terwijl F.H. eerder beweerde dat hij al dood was. In de ‘Levensschets’ aan het begin van de bundel wordt echter duidelijk dat Paaltjens toch nog blijkt te leven. Zo lezen we: ‘Wat er van aan is, dat PAALTJENS een Fries was, of liever - is, - want hij is nog, - durf ik niet beslissen.’ en later in de schets staat nog: ‘Dat PIET PAALTJENS later is weergezien, heb ik reeds gezegd. Ook, dat hij nog altoos in leven is. Maar over zijn tegenwoordig verblijf laat ik mij niet uit.’¹³ Deze levensschets is ondertekend door F.H., wat zo we mogen aannemen de initialen van François HaverSchmidt zijn. De mystificatie van een al dan niet bestaand individu wordt hierdoor sterker, omdat dezelfde F.H. in het voorbericht in de Leidse *Studenten Almanak* beweert dat Paaltjens dood is.

De vraag in hoeverre HaverSchmidt en Paaltjens dezelfde persoon waren is echter nog niet beantwoord. HaverSchmidt deed erg zijn best om van Paaltjens een ander individu te maken, tegelijkertijd is er ook bewijs aan te wijzen waaruit blijkt dat het misschien om één persoon gaat. Zo woonde Paaltjens net als HaverSchmidt boven een doodbidder en leden ze allebei aan *Weltschmerz*. In het verdere verloop van de scriptie zal daarom onderzoek gedaan worden naar geconstrueerde personages en de relatie tot bestaande individuen.

3. Theoretisch kader: posture, imago, pseudoniemgebruik

3.1 Posture en imago

Pierre Bourdieu ontwikkelde de literaire veldtheorie en de daarbij horende termen als kapitaal en habitus. Deze theorie kan niet los gezien worden van posture, dus voordat er overgegaan wordt op de definitie van posture volgt eerst een korte uitleg over deze veldtheorie. Bourdieu stelt dat auteurs, uitgeverijen en andere actoren binnen de literaire wereld een bepaalde positie

---

¹² Honings 2016, 328

¹³ HaverSchmidt 1867, 11 & 15

innemen in deze wereld. Deze positie wordt beïnvloed door de heersende normen en waarden.¹⁴ Daarnaast speelt ook het kapitaal van de actor een rol. Er wordt onderscheid gemaakt tussen economisch en symbolisch kapitaal. Onder economisch kapitaal wordt het financiële vermogen van de actor gezien, terwijl het symbolisch kapitaal de status weergeeft. Beide kapitaalvormen kunnen niet samengaan volgens Bourdieu. Als je veel geld hebt, heb je weinig status en andersom.¹⁵ Habitus speelt een rol bij het vaststellen van de heersende opvattingen. Habitus verwijst naar schema's die door socialisatie algemeen goed zijn geworden en door iedereen toegepast worden.¹⁶ Meizoz gaat hier een stapje in verder door specifiek te kijken naar het posture van de actor in het literaire veld. Hij verwijst met posture naar de manier waarop actoren in het literaire veld hun positie vaststellen en behouden. Het posture komt het beste tot zijn recht wanneer de auteur ernaar streeft om het beeld dat hij van zichzelf neerzet overeen te laten komen met het gedrag dat hij vertoont in het literaire veld.¹⁷

Posture wordt echter niet alleen bepaald door de auteur, ook andere actoren binnen het veld spelen een rol: 'the image is co-constructed by the author and various mediators (journalists, criticism, biographies) serving the reading public.'¹⁸ Er kan daarom onderscheid gemaakt worden tussen intern en extern posture en imago. Bij intern posture gaat het om de constructie van posture aan de hand van de teksten, het externe posture wordt bepaald door het gedrag dat de auteur vertoont. Het beeld dat anderen van hem schetsen of aan hem toekennen, is het imago.¹⁹ Alle drie deze termen zullen toegepast worden op François HaverSchmidt.

3.2. Pseudoniem of heteroniem?

Om het antwoord op deze vraag te kunnen beantwoorden moet eerst bepaald worden wat een auteur is. Foucault gaat hier op in in zijn tekst *Qu'est-ce qu'un auteur?* (1969). In de tekst wordt gesproken over de auteursfunctie en auteursintentie. Van Zoggel gebruikt deze theorie in zijn uiteenzetting *Literaire pseudonimiteit als samenspel van auteur en lezer* (2009). Roland Barthes stelde dat de auteur dood is, Foucault gaat hier echter tegenin door te stellen dat de auteur niet dood is, maar de auteur 'moet de rol van de dood op zich nemen.'²⁰ De auteur blijft echter bestaan, alleen de persoonlijkheid achter deze naam verdwijnt. Er blijft dus

---

¹⁴ Bourdieu 1983, 312

¹⁵ Bourdieu 1983

¹⁶ Van Bork et al. 2012, habitus

¹⁷ Dera 2012, 463-464

¹⁸ Meizoz 2010, 84

¹⁹ Dera 2012, 465

²⁰ Foucault 1969, 117

een auteursnaam over. Volgens Foucault is de auteursnaam een eigennaam, maar het is geen eigennaam zoals gebruikelijk. De eigennaam van een individu verwijst altijd naar de werkelijke werkelijkheid, dus de naam François HaverSchmidt verwijst naar een individu zoals die in de wereld staat. De auteursnaam daarentegen hoeft zich niet als individu in de werkelijkheid te bevinden.²¹ Dit idee staat in nauw verband tot het begrip auteursfunctie, want auteursfunctie verwijst niet naar een werkelijk bestaande auteur, het is een abstract begrip en verwijst naar het functioneren van de tekst binnen een discours. ‘De auteursfunctie is dan ook de plaats waar de verantwoordelijkheid voor een literair werk is gesitueerd en waar tegenstellingen worden geneutraliseerd. Alle verbanden die we denken te herkennen in een tekst projecteren we op een rationeel wezen dat deze verbanden er bewust ingelegd moet hebben en we noemen dit wezen ‘auteur’.’²² Wanneer de auteursnaam niet bekend is, leidt dit tot onderzoek naar de werkelijke persoon achter het werk. Werken waarbij zeker is dat de auteur een pseudoniem gebruikt, zorgen vaak ook voor gespreksstof en onderzoek in het literaire veld. Van Zoggel noemt in zijn artikel vier mogelijke varianten van pseudoniemgebruik:

1. Een auteur publiceert nooit onder een pseudoniem
2. Een auteur publiceert altijd onder een pseudoniem
3. Een auteur publiceert eerst onder de werkelijke naam, maar later onder een pseudoniem
4. Een auteur publiceert eerst onder een pseudoniem en later onder de werkelijke naam.²³

Toegepast op François HaverSchmidt kan gesteld worden dat hij past in de vierde categorie. Immers, eerst kwam de poëziebundel met als auteur Piet Paaltjens, acht jaar later bracht HaverSchmidt zijn prozawerk uit onder zijn eigen naam. Voordat dit prozawerk uitkwam, was HaverSchmidt echter al bekend omdat hij de gepubliceerde verhalen voordroeg. Tussen de publicatie onder het pseudoniem en de werkelijke naam was HaverSchmidt dus al actief onder zijn werkelijke naam en Paaltjens werd alleen genoemd in het kader van de poëziebundel.

Om het overzichtelijk te houden moet er onderscheid gemaakt worden tussen de eigennaam en de auteursnaam. Een goed voorbeeld om het te verduidelijken is Willem Elsschot, het pseudoniem van Alfons de Ridder. De persoon met de eigennaam Alfons de Ridder heeft de auteursnaam Willem Elsschot bedacht als vaste verwijzer naar de schrijver.²⁴

---

²¹ Foucault 1969, 121-122

²² Van Zoggel 2009, 475

²³ Van Zoggel 2009, 478

²⁴ Van Zoggel 2009, 478-479

Naast Elsschot gebruikt Van Zoggel ook nog het voorbeeld van Arnon Grunberg en Marek van der Jagt. Grunberg publiceerde namelijk eerst onder de auteursnaam Grunberg, dat ook meteen zijn eigenaam is en pas later kwam hij met de auteursnaam Van der Jagt. Er bestonden toen ineens twee auteursnamen die terug te voeren zijn op één eigenaam: ‘alleen als de auteur eerder onder een andere auteursnaam heeft gepubliceerd, zijn er twee auteursnamen en daarmee in feite twee auteurs. Heeft de auteur niet eerder onder een andere auteursnaam gepubliceerd, dan is het pseudoniem de eerste en enige auteursnaam en is er dus geen sprake van een andere auteur.’²⁵

Wordt het bovenstaande principe gekoppeld aan de auteur van *Snikken en grimlachjes* (1867) dan kan gesteld worden dat François HaverSchmidt, dit is zijn eigenaam, de auteursnaam Piet Paaltjens verzonnen heeft als auteur van de gedichten. In *Familie en Kennissen* (1876), staat de naam HaverSchmidt op het titelblad, maar dit werk is later uitgebracht dan de gedichtenbundel. Van Zoggel gaat er niet op in hoe dit geïnterpreteerd moet worden en of er ook nu sprake is van twee auteursnamen en dus ook van twee auteurs. Aangezien het, net als bij Grunberg en Van der Jagt, gaat om twee auteursnamen die verwijzen naar dezelfde eigenaam mag ervan uitgegaan worden dat HaverSchmidt bij het prozawerk een nieuwe auteursnaam is voor de eigenaam François HaverSchmidt.

Voor de lezer speelt de auteur altijd een rol tijdens het lezen, zelfs als deze auteur onbekend is. Lezers proberen dan alsnog een mentale representatie te maken aan de hand van de tekst. Als lezers informatie over de auteur hebben, dan maken ze een representatie gebaseerd op deze informatie en de informatie die ze uit de tekst hebben gehaald.²⁶ Er is dus constant spraken van een wisselwerking tussen de auteur en zijn lezers. Dit betekent ook dat een auteur heel bewust de lezer kan sturen en om dit te achterhalen speelt het begrip auteursintentie een belangrijke rol.²⁷ De auteursintentie wordt als volgt gedefinieerd: ‘De bedoeling van de auteur, zoals die in het literaire werk tot uitdrukking zou zijn gebracht.’²⁸ Het is echter vrij lastig om daadwerkelijk de auteursintentie te achterhalen, immers je kunt niet in het hoofd van desbetreffende auteur kijken. Van Zoggel gebruikt de theorie van Hans Vandevoorde over externe en interne auteursintenties. Vandevoorde onderscheidt naast deze twee intenties binnen de interne intentie nog een impliciete en expliciete auteursintentie. Bij expliciete interne auteursintenties gaat het om tekstinterne intenties binnen de tekst, zoals

---

²⁵ Van Zoggel 2009, 482

²⁶ Claassen, 2008, 177

²⁷ Van Zoggel 2009, 490

²⁸ Van Bork et al. 2012, auteursintentie

poëtische uitspraken. Impliciete intenties richten zich tot de beoogde lezer. Dit wil echter niet zeggen dat de lezer deze intenties ook herkent, ze kunnen ook onopgemerkt blijven. Externe auteursintenties hebben betrekking op zaken buiten de tekst.²⁹

Van Zoggel gaat een stap verder door de impliciete externe auteursintentie toe te voegen. Hij merkt namelijk terecht op dat de lezer een andere betekenis geeft aan het werk als bekend is dat de auteursnaam een pseudoniem is. Dit is echter een gecompliceerd gegeven, omdat het nog maar de vraag is in hoeverre de lezer in staat is de auteursintentie te reconstrueren zoals de auteur het beoogde. Het gaat om een intentie die buiten de tekst staat, maar het is wel een impliciete intentie omdat het nergens zwart op wit terug te vinden is.³⁰

Tot slot moet bovenstaande theorie gekoppeld worden aan HaverSchmidt en Paaltjens. Een voorbeeld dat Van Zoggel gebruikt en overeenkomt met de auteur uit de 19^e eeuw is W.F. Hermans, die het pseudoniem Age Bijkaart gebruikt. Als Hermans naar Frankrijk is gevlucht wordt hij gevraagd columns te schrijven voor *Het Parool*, dit wil hij onder de voorwaarde dat het gepubliceerd wordt onder de naam A. Bijkaart. De hoofdredacteur gaat uiteindelijk overstag en Bijkaart wordt al snel geïdentificeerd als pseudoniem van Hermans. In de columns stonden namelijk nogal wat verwijzingen naar Hermans. Zo schreef Bijkaart dat hij net als zijn goede vriend Hermans in Parijs zit en dat hij eveneens een grote collectie oude schrijfmachines heeft.³¹ HaverSchmidt doet eigenlijk hetzelfde met Paaltjens. Hij probeert een nieuw individu neer te zetten, maar tegelijkertijd zijn er zoveel overeenkomsten aan te wijzen tussen Paaltjens en HaverSchmidt dat het haast dezelfde persoon moet zijn. Toch kan dit nooit met zekerheid gezegd worden: ‘de beide auteurs cirkelen om elkaar heen, verwijzen veelvuldig naar elkaar, de rollen worden dikwijls omgedraaid, maar één auteur, één literair ‘ik’ worden ze nooit.³²

Bovendien is er nog de andere optie dat Piet Paaltjens een heteroniem is. Een heteroniem is een ‘vorm van een pseudoniem, waarbij een auteur onder verschillende namen publiceert. Die namen creëert de auteur als personages die afsplitsingen zijn van hemzelf.’³³ Hiermee wordt bedoeld dat de auteur een andere ‘ik’ heeft gecreëerd en dat deze ‘ik’ optreedt als personage in het verhaal.³⁴ Paaltjens treedt echter niet op als personage in de gedichten

---

²⁹ Van Zoggel 2009, 483

³⁰ Van Zoggel 2009, 488-489

³¹ Van Zoggel 2009, 484-488

³² Van Zoggel 2009, 491

³³ Van Bork et al. 2012, heteroniem

³⁴ Levrau 2009, 2

Snikken en grimlachjes (1867), hij wordt slechts één keer genoemd. Van een heteroniem is daarom ook geen sprake.

Naar aanleiding van het artikel van Van Zoggel (2009), de bijbehorende theorieën en de definitie van een heteroniem is de conclusie dat Paaltjens een pseudoniem van HaverSchmidt is. In het vervolg van deze scriptie zal daarom pseudoniem gebruikt worden.

3.3 Materiaal en methode

Om de vraag ‘In hoeverre is HaverSchmidts aanwezigheid in zijn eigen werk gelijk te stellen aan het beeld dat er van hem is en hoe hij zichzelf wil neerzetten?’ te kunnen beantwoorden, zijn een aantal deelvragen opgesteld

1. Hoe is HaverSchmidt aanwezig in de dichtbundel *Snikken en grimlachjes* (1867)?
2. Hoe is HaverSchmidt aanwezig in zijn prozawerk *Familie en kennissen* (1876)?
3. Is het posture van HaverSchmidt in de dichtbundel vergelijkbaar met zijn posture in het prozawerk?
4. Hoe positioneerde HaverSchmidt zich in het literaire veld na het uitbrengen van *Snikken en grimlachjes* (1867) en na het uitbrengen van *Familie en Kennissen* (1876), zowel intern als extern?
5. Wat is het imago van HaverSchmidt na het uitbrengen van *Snikken en grimlachjes* (1867) en *Familie en Kennissen* (1876)?

Het corpus bestaat uit de dichtbundel *Snikken en grimlachjes* (1867), het prozawerk *Familie en kennissen* (1876), recensies en artikelen over Piet Paaltjens en François HaverSchmidt met betrekking tot deze twee werken afkomstig uit kranten en tijdschriften uit de periode rondom verschijnen, gezocht via Delpher en Literom. Literom leverde vijf bruikbare recensies op. Op Delpher moest nog een extra inkadering plaatsvinden, omdat het corpus anders te groot zou worden. Er is daarom specifiek gekozen voor de artikelen en advertenties die verschenen zijn tussen 1867 en 1884. Tussen het uitbrengen van *Snikken en grimlachjes* (1867) en *Familie en kennissen* (1876) zit acht jaar. Dit betekent dat er over een periode van negen jaar (het jaar van uitgave wordt ook meegeteld) artikelen en advertenties hebben kunnen verschijnen van de poëziebundel. Na het uitbrengen van *Familie en kennissen* (1876) is dan ook over een periode van negen jaar een corpus aangelegd. Het totale corpus beslaat dus achttien jaar. Zo kan gelijkmatig geanalyseerd worden of het imago veranderd is na het uitbrengen van het prozawerk. Verschenen er toen bijvoorbeeld meer of minder artikelen? En hoe werd er inhoudelijk gesproken over de twee werken?

Er is gebruik gemaakt van drie verschillende zoektermen: Fr. HaverSchmidt, François HaverSchmidt en Piet Paaltjens. Op deze manier is geprobeerd het corpus zo compleet mogelijk te maken. Dit heeft geleid tot een zevental categorieën

1. Advertenties waar het boek aangeboden wordt door het noemen van de prijs en uitgever
2. Overzeese advertenties waarin het werk wordt aangeboden
3. Publicaties van gedichten of verhalen in tijdschriften, almanakken of het studentenblad
4. Aankondigingen van voordrachten door HaverSchmidt
5. Artikelen over een voordracht waar een gedicht of verhaal van HaverSchmidt gebruikt is
6. Artikelen die inhoudelijk ingaan op het proza of de poëzie
7. Verwijzingen naar HaverSchmidt of Paaltjens

4. Analyse

4.1. *Snikken en grimlachjes* (1867)

Snikken en grimlachjes (1867) is op te splitsen in drie delen en om het overzichtelijk te houden zal er vanuit deze drie delen geanalyseerd worden. Deze analyse vindt plaats aan de hand van verwijzingen naar de werkelijke werkelijkheid van HaverSchmidt en het optreden van de ik-figuur. Er wordt onderzocht in hoeverre de elementen overeenkomen met de realiteit en in hoeverre de ik-figuur overeenkomt met HaverSchmidt. Het eerste deel is ‘Immortellen 1850-1852’, het tweede deel de ‘Tijgerlelies 1851-1853’ en tot slot ‘Romancen’. Opvallend is dat bij de eerste twee delen een tijdsperiode genoemd wordt en dat er overlap is tussen deze periodes. Van het laatste deel zijn de jaartallen ook bekend, want elk gedicht eindigt met het jaartal van schrijven.

I. Immortellen 1850-1852

De titel van deze reeks gedichten is ‘de naam voor verschillende planten, [...], waarvan de ‘bloemen’ uit stroachtige bladen bestaan die bij het drogen niet veranderen.’ Het is afkomstig van het Franse ‘immortelle’ dat onsterfelijk betekent.³⁵ De bloemen zijn vanwege hun vliezigheid nauwelijks vatbaar voor verwelking en dit verklaart de betekenis van onsterfelijkheid.³⁶

---

³⁵ Van Dale 2005, immortelle, 1482

³⁶ Geïntegreerde Taalbank, WNT, 2007, immortelle

Het deel bestaat uit dertien gedichten met elk een eigen Romeins cijfer. De gedichten zijn niet doorlopend genummerd omdat Paaltjens zo de illusie wil wekken dat er nog meer gedichten zijn die bij dit deel horen.³⁷ De gedichten hebben allemaal een zwaarmoedige strekking en er is duidelijk sprake van een lijdend persoon aan *Weltschmerz*. Belangrijke thema's zijn liefde, vriendschap, verdriet en melancholie. In alle gedichten is een ik-figuur aanwezig, maar deze wordt niet altijd even expliciet naar voren gebracht.

In sommige gedichten wordt veelvuldig verwezen naar de stad Leiden zoals die was toen HaverSchmidt er studeerde. Het eerste voorbeeld treffen we aan in gedicht IX waar te lezen is over de Hooigracht en de Nieuwen Rijn die zich beide in Leiden bevinden, evenals spoorweghalte De Vink en de Haagsche Schouw. De aanwezigheid van Blaauw in gedicht XVI is een verwijzing naar de sigarenverkoper.³⁸ Het volgende gedicht is gedicht XXV en dit gedicht is voorgedragen door Paaltjens op de sociëteit waardoor er vele tranen vloeiden.³⁹ Daarnaast voert Paaltjens HaverSchmidt op in dit gedicht en is het een verwijzing naar een optocht die in 1856 door de straten van Leiden trok. In die optocht sloeg HaverSchmidt op de Turkse trom en een van zijn beste vrienden, Willem van der Kaay, blies op de waldhoorn. In het gedicht lezen we: 'hoor ik op Sempre een waldhoorn/of ook wel een Turksche trom [...] een vriend die de Turksche trom/niet onverdienstelijk bespeelde?'⁴⁰ Deze vriend is dus HaverSchmidt zelf.⁴¹ Gedicht XXXIII lijkt in eerste instantie niet te passen in de lijn van de andere gedichten, omdat in de eerste strofe de 'ik' van verbitterde gevoelens overstapt op verliefde gevoelens:

Mijn hart was toegevroren,
Mijn tranen vloeiden niet meer.
Toen trof mij haar gloeiende bliksemstraal,
En de wateren ruischten weer.⁴²

In de tweede strofe slaat de stemming echter weer om, omdat de liefde toch niet het geluk blijkt te brengen waarop hij gehoopt had. Ook in het gedicht XLIX komt de aan liefde lijdende hooftpersoon terug. De liefde is echter niet openlijk verklaard aan het vrouwelijke

---

³⁷ Serrarens 1955, 33

³⁸ Honings 2016, 326

³⁹ HaverSchmidt 1867, 14

⁴⁰ HaverSchmidt, 1867, 20

⁴¹ Van Zonneveld 2006, 54

⁴² HaverSchmidt 1867, 21

personage, want de dichter dicht: ‘dat zij er hoegenaamd niet van vermoedde, dat was wel hard voor mij.’⁴³ Het blijft dus bij bewonderen op afstand en dit gebrek aan daadkracht past in het idee van ‘hero of sensibility’⁴⁴: ‘he is a self-sufficient individual, an attractive aristocrat who stands alone in society, a fallen angel, lamenting his loss through endless wandering and smothering those who cross his way’.⁴⁵ Het is geen ‘Superman’ of ‘Batman’ die allerlei heldendaden verricht, maar iemand die alleen staat en vaak gebukt gaat onder *Weltschmerz*.⁴⁶ Het langste gedicht uit dit deel is gedicht LX, waar vele verwijzingen te vinden zijn naar personen die HaverSchmidt gekend heeft. Zo begint het gedicht met de benoeming van de kapper Pieter Johannes Knaap. De zoon van Pieter Johannes heeft HaverSchmidt in 1886 een brief gestuurd met het verzoek of hij hem de bundel zou willen schenken. HaverSchmidt is hierop ingegaan en heeft hem de bundel opgestuurd met een bijbehorend briefje waar op stond dat Piet Paaltjens altijd goed geknipt werd door Pieter Johannes.⁴⁷ Na Knaap wordt kleermaker Jongmans genoemd. In de derde strofe wordt gesproken over Vater Muller, die een eigen bierhuis had. HaverSchmidt kwam er vaak om ‘s middags te eten.⁴⁸ Het wordt steeds moeilijker om te achterhalen welke persoon genoemd wordt in de strofe. In de een na laatste strofe wordt bijvoorbeeld ‘mijn oppasser’ genoemd en dit kan elk willekeurig persoon zijn. In het gedicht gaat het uiteindelijk niet om de ‘ik’ die zichzelf zielig vind, maar de omgeving die tegen hem zegt dat hij er bleek en dun uitziet. In het volgende gedicht is het hart van Paal, de ‘ik’, gebroken als hij hoort dat het meisje dat hij leuk vindt met een luitenant gaat. Naast Paal, komen ook de namen Sand, Kaai en Haas voor. Deze verwijzen allemaal naar bestaande personen. Zo is Kaai de naam van HaverSchmidts vriend Willem van der Kaay en is Sand Adriaan van Wesseem, die wel gezien wordt als de meest intieme vriend van HaverSchmidt.⁴⁹ Haas is HaverSchmidt, want zo werd hij genoemd door zijn vrienden.⁵⁰ Paal is natuurlijk een verwijzing naar Piet Paaltjens. Dit is het enige gedicht waar beide personages samen optreden en waar de mystificatie rondom Paaltjens als bestaand persoon weer sterk optreedt. De twee volgende gedichten, LXXXIII en LXXXIV, gaan over het lijden van de ik-persoon en de problemen die gepaard gaan met het voelen van liefde en vriendschap. Het wordt allemaal als iets negatiefs gezien. Het een na laatste gedicht uit dit deel is het meteen

---

⁴³ HaverSchmidt, 1867, 22

⁴⁴ Honings 2016, 343

⁴⁵ Janssens, 2015, 11

⁴⁶ Janssens, 2015, 12

⁴⁷ Honings 2016, 346-347

⁴⁸ Van Zonneveld 2006, 68-69

⁴⁹ Van Zonneveld 2006, 53-54

⁵⁰ Honings 2016, 327

het zwartste gedicht, de 'ik' hoopt namelijk snel te sterven. Als laatste komt gedicht C en dit vat alles uit de eerdere gedichten samen in vier strofes. De 'ik' vertelt over de liefde en vriendschap die hij ooit gekend heeft, maar dankzij tegenslagen kan hij het positieve niet meer zien. In de allerlaatste strofe is de 'ik' blij dat hij eindelijk kan sterven, want het lijden en haten op het leven is hem gaan vervelen.

Concluderend kan gesteld worden dat in dit deel van de dichtbundel constant een zelfde 'ik' optreedt die lijdt aan Weltschmerz en aan de liefde. Het leven is voor hem een zware last. In sommige gedichten zou de 'ik' gezien kunnen worden als Piet Paaltjens. Paaltjens gelijkstellen aan HaverSchmidt is lastig, omdat beide individuen onafhankelijk van elkaar in gedicht LXXII optreden. HaverSchmidt heeft hier waarschijnlijk bewust gekozen voor een scheiding, zodat het bestaansrecht van Paaltjens sterker wordt.

II. Tijgerlelies 1851-1853

Ook dit deel van de bundel verwijst met de titel naar een bloem. Een tijgerlelie is 'oorspronkelijk een Chinese bloem met zes rode of oranje bloemblaadjes die donker gevlekt zijn.'⁵¹ Deze gedichtenreeks bestaat uit vier gedichten. De nadruk ligt op de verliefdheid van de 'ik' voor de vrouw en dat zij vervolgens onbereikbaar is. Elke vrouw is op een andere manier onbereikbaar voor de ik-persoon. Het is onbekend wie de vrouwen precies zijn.

Het echte zwaarmoedige dat te vinden is in 'Immortellen' is verdwenen, omdat er uitgebreid ingegaan wordt op de gevoelens voor de vrouwen. Toch blijkt ook uit deze gedichten dat de dichter geen geluk heeft in de liefde. Het gedicht van Betsy eindigt met het vers: 'nooit heb ik zóóveel tranen op één dag gestort.' en in 'Aan Rika' staat 'Ach! Geen enkel blij/glimlachje liet ik meer, sinds ik u zag.'⁵² Het derde gedicht bevat iets meer zwaarmoedige elementen dan de overige drie, omdat de 'ik' tegen Jacoba eerlijk is over de gevoelens, al reageert Jacoba daar niet gewenst op: 'maar nauw waag ik het, te kikken/van mijn hard poëtenlot,/of meedoogenloze spot/vuurspuwt uit uw donkre blikken.'⁵³ Het allerlaatste gedicht gaat in op het verdriet dat hem is aangegaan ten koste van de liefde. Hedwig heeft hem niet goed behandeld: 'de hand, die eens mijn droomen worgde, was wel wreed,/maar wreeder was nog, wat uw dartle hand misdeed.'⁵⁴

---

⁵¹ Van Dale 2005, tijgerlelie, 3593

⁵² HaverSchmidt 1867, 26-27

⁵³ HaverSchmidt 1867, 28

⁵⁴ HaverSchmidt 1867, 29

In dit deel zijn geen verwijzingen naar de werkelijke werkelijkheid van HaverSchmidt aangetroffen. De 'ik' kent geen geluk in de liefde en komt alleen in aanraking met onbereikbare vrouwen. Dat past wel in het beeld van de aan liefde lijdende jonge dichter en zou daarom wel gelezen kunnen worden in het licht van Paaltjens' leven.

III. Romancen

Dit deel bevat gedichten die gaan over onbereikbare liefdes, verdriet, dood en zelfmoord. Het zijn lange verhalende gedichten. De titel verwijst niet naar een bloem en bevat zoals gezegd geen jaartallen, het wijkt dus af van de andere twee delen.

Al meteen in het eerste gedicht wordt duidelijk dat Paaltjens en de liefde moeilijk samengingen. Hoewel er geen ik-figuur aanwezig is, zijn er wel andere interessante bevindingen. Er wordt verwezen naar de Hoogewoerd in de tiende strofe, boven een bidder was dit de woonplaats van HaverSchmidt.⁵⁵ Piet Paaltjens zou ook op de Hoogewoerd boven een bidder gewoond hebben.⁵⁶ Een opvallende verschijning in het gedicht is 'wijlen Van der Vliet. Het gedicht is door F.H. gedateerd in 1850, toen was meneer van der Vliet echter nog niet gestorven, hij stierf pas in 1851.⁵⁷ Dit is een duidelijke aanwijzing dat Paaltjens nooit echt bestaan heeft, maar dat HaverSchmidt hem slechts opgevoerd heeft als pseudoniem. Het gedicht kan nooit door Paaltjens in 1850 geschreven zijn, dus dit kan gezien worden als een fout van HaverSchmidt. Hij wilde graag de schijn ophouden dat Paaltjens echt bestaat door de gedichten verschillend te dateren, maar hij heeft in dit geval geen rekening gehouden met de inhoud van het gedicht en daardoor heeft hij zelf het werkelijke bestaan van Paaltjens aan het wankelen gebracht.

In het tweede gedicht 'Des zangers min' is wel sprake van een 'ik' vanaf de vierde strofe. Hier begint hij een minnelied te zingen in ik-vorm. Er wordt gezongen vanaf een venster op de Hoogewoerd, dus zowel Paaltjens als HaverSchmidt kan de zanger zijn. De dichter zingt voor niemand in het bijzonder, totdat er een wagen voorbij rijdt met een Friezin. Waarschijnlijk is er niet onbewust gekozen voor een Friezin, HaverSchmidt en Paaltjens komen namelijk uit Friesland. Het is opvallend dat in het gedicht vanaf strofe 18 tot en met strofe 21 de dichter nadenkt of hij haar achterna moet reizen, maar dan tot de conclusie komt dat dat niet zijn taak is. Als dichter hoort hij te treuren om de verloren liefde in plaats van

---

⁵⁵ Serrarens 1955, 26

⁵⁶ HaverSchmidt 1867, 13

⁵⁷ Mathijssen 2004, 297

ernaar te zoeken. Hieruit blijkt de poëtica van Paaltjens, hij vindt dat een dichter zwaarmoedig in het leven moet staan.

Het derde gedicht 'De zelfmoordenaar' is een vlucht uit de werkelijkheid, immers als je dood bent hoef je niet meer te leven in de maatschappij. Deze vlucht past bij de Romantiek omdat er sprake was van een contrast tussen het ideale wereldbeeld en de werkelijkheid. De vondst van de dode door een vriend paar is niet toevallig zo geschreven, het past in het beeld van de liefde die nooit gelukkig kan zijn en draagt bij aan de wrange humor van de bundel.

'De Friesche poëet' is een gedicht dat bestaat uit zes delen. Deel I, deel IV, deel V en deel VI hebben allemaal een 'ik', het is echter niet constant dezelfde 'ik', dus ook hier speelt HaverSchmidts met verschillende personages. In deel I is het de verteller die aanwezig is in het gedicht: 'en ik denk, dat is maar goed ook; want kende de man die pijn' (r.17-18). Dezelfde 'ik' treed wel op in het vierde deel: 'hoelang de gezonken poëet wel bewusteloos gelegen heeft, dat zou ik niet kunnen zeggen' (r.1-3).⁵⁸ In het vijfde deel verandert de 'ik', want dan komt de dichter die gaat spreken in de ik-vorm voor. Van een vertellende ik wordt het een belevende ik. Een vertellende-ik kan uitspraken doen over het verleden en heden, terwijl een belevende-ik alleen kan spreken over het heden.⁵⁹ Naast de dichter als belevende-ik, treedt ook de vrouw tegen wie de dichter spreekt op als belevende-ik. Zij geeft in de ik-vorm antwoord op zijn vragen. De belevende-ik wordt voortgezet in deel zes van het gedicht en in dit deel volgt ook de clou wie de vrouw is. Zij heeft ervoor gezorgd dat Stavoren niet meer bereikt kon worden door schepen. Uiteindelijk pleegt de dichter zelfmoord. Hoewel HaverSchmidt hier nog niet kon weten dat hij jaren later zelfmoord zou plegen, geeft dit wel aan dat dood en zelfmoord een rol speelde in zijn leven.

Het een na laatste gedicht uit dit deel en ook meteen van de bundel gaat over het afscheidsmaal van Jan van Zutphen.⁶⁰ Er treedt geen 'ik' op, maar er komen wel verschillende personen voorbij die verwijzen naar bestaande individuen. In de vijftiende strofe van deel I wordt met Dorus de Mooie verwezen naar Theodorus van Krieken. Ook Jan van den Bossche wordt in deze strofe genoemd, dit is een verandering van de oorspronkelijke naam Johannes Bosscha. Een strofe verder staat er blonde Janje van de Rotte, dit is de goede vriend Jan Bouman. Student medicijnen Carl Willem Thalman Biccard treedt op in de veertiende strofe als Karel de Kaper. Het gedicht is geschreven voor Jan Henny, die hier dus Jan van Zutphen genoemd wordt, hij was jurist en toen hij promotie kreeg vertrok hij naar Indië, vandaar het

---

⁵⁸ HaverSchmidt 1867, 40-46

⁵⁹ Van Bork et. al 2012, ik-verteller

⁶⁰ HaverSchmidt 1867, 47-51

afscheidsmaal. Het gedicht bevat nog enkele verwijzingen naar de werkelijkheid, maar de analyse van dit gedicht zou dan te omvangrijk worden. Met bovenstaande voorbeelden is het idee duidelijk gemaakt, dat Paaltjens expliciet verwijst naar de realiteit van HaverSchmidt.

Het allerlaatste gedicht is niet heel toevallig een gedicht over de studententijd van HaverSchmidt, al komt er geen 'ik' in voor. Nadat hij afgestudeerd was, behield hij altijd bepaalde melancholische gevoelens ten opzichte van deze tijd. In de tiende strofe valt te lezen over Stegerhoek's kleppers, een manege, gerund door de familie Stegerhoek. Ook Van Hees was een familiebedrijf en verhuurde rijtuigen. Het te huren vierspan werd vaak gebruikt bij promoties, vandaar 'de vier' in regel 34.⁶¹ Van Weydung, in de veertiende strofe, was een wijnhandel, waar ze 's avonds na het studeren vaak te vinden waren. De negentiende strofe bevat een verwijzing naar het muziekkorps der Grenadiers dat onder leiding van Frans Dunkler in de zomer vaak avondconcerten uitvoerde in de tuin van 'Zomerzorg'. Deze tuin had een vijver waar de eigenaar van Zomerzorg Jacobus Couvée goudvissen in losgelaten had, dat is terug te lezen in de achttiende strofe.⁶²

De hele bundel bevat vele verwijzingen die te koppelen zijn aan Leiden en HaverSchmidts' studententijd. Wat opvalt is dat het laatste deel niet altijd een ik-figuur opvoert, terwijl in de eerste twee delen wel overal sprake is van een 'ik', het derde deel verschilt dus in meerdere opzichten van de andere twee. Uit de analyse kan geconcludeerd worden dat Paaltjens nooit los gezien kan worden van HaverSchmidt omdat er teveel overeenkomsten zijn. Bovendien verwijzen alle elementen uit de gedichten telkens naar zaken uit HaverSchmidts' leven, nergens is er sprake van een verwijzing die niet te koppelen is aan HaverSchmidt. En er is maar één persoon die precies weet hoe alles gegaan is, HaverSchmidt heeft het hooguit tegen Paaltjens verteld. Dan is Paaltjens echter wel een enorm genie om alles uit het leven van HaverSchmidt zo op papier te zetten. Daarnaast rijst dan de vraag waarom hij dat zou doen. Er is maar één conclusie mogelijk: Paaltjens is HaverSchmidt. Al moet ook opgemerkt worden dat er regelmatig sprake is van een spanningsveld tussen beiden, waardoor de lezer aan het twijfelen wordt gebracht of Paaltjens bestaat of niet. François HaverSchmidt wil zichzelf neerzetten als Piet Paaltjens en probeert er alles aan te doen om dit te bereiken. Intern doet hij dit door bestaande zaken te verwerken in zijn gedichten. Extern werkt hij aan het posture van beide personages. Hij praat namelijk over Piet Paaltjens als een onafhankelijk bestaand individu en creëert daarmee een eigen posture voor Paaltjens. Tegelijkertijd vormt hij zijn eigen posture dat verbonden is met dat van Paaltjens.

---

⁶¹ HaverSchmidt 1867, 53

⁶² Van Zonneveld 2006, 18, 23, 42 en 52

De 'ikken' die opgevoerd worden zijn allemaal zwaarmoedig en lijden aan Weltschmerz, ze hebben geen geluk in de liefde en in vriendschap. Het leven is zwartgallig. Hoewel het bekend is dat HaverSchmidt altijd gefascineerd is geweest door de dood en het zware leven⁶³, moet opgepast worden met het gelijkstellen van ik-figuren aan HaverSchmidt. De auteur mag dan wel niet meer dood zijn, personages identificeren met de auteur is een stap te ver. Hoewel niet precies duidelijk is waarom HaverSchmidt koos voor een pseudoniem, kan de auteursintentie wel deels achterhaald worden. Deze intentie hangt samen met het extern posture, omdat HaverSchmidts doel is een nieuw mens te creëren. Het gaat in de bundel vooral om impliciete interne intenties en expliciete interne intenties. In de gedichten worden namelijk verwijzingen gemaakt naar HaverSchmidts studentenleven en deze zijn soms wel expliciet gemaakt, maar vaak is het ook slechts impliciet. De impliciete externe intentie komt overeen met de beschrijving van Van Zoggel en deze intentie wordt alleen herkend wanneer de lezer weet dat Paaltjens het pseudoniem is van François HaverSchmidt. De lezer die dit niet weet, zal op een andere manier een mentale representatie van de auteur maken. De mentale representatie van HaverSchmidt als Paaltjens bestaat immers niet in het hoofd van deze lezer. De representatie zal volledig gebaseerd zijn op wat de lezer leest in de bundel.

4.2. *Familie en kennissen (1876)*

Familie en kennissen (1876) is een verzameling verhalen die HaverSchmidt voordroeg op verschillende plaatsen in het land. Op aanraden van Van Vloten bundelde hij de verhalen, maar daarvoor waren er al verhaaltjes verschenen in tijdschriften, almanakken en jaarboeken. Vaak vroegen genootschappen zoals 'De Hollandsche Maatschappij van Fraaie Kunsten', 'Oefening Kweekt Kennis' en 'Maatschappij tot Nut van het Algemeen' hem om voor te komen dragen. Hij was een graag geziene verteller en in de kranten verschenen vele positieve recensies. De verhalen gaan voornamelijk over een gelukkige jeugd, maar er is wel sprake van een weemoedige ondertoon. Deze weemoedige ondertoon is aanwezig dankzij de herhalende motieven zoals verongelukken, neiging tot zelfmoord, sterven en tranen. HaverSchmidt beoogde met zijn verhalen het weergeven van het alledaagse, het burgerlijke. Hij maakte gebruik van humor in een poging het zwaarmoedige te onderdrukken, toch sijpelt de dood in de meeste verhalen door. De verhalen zijn geschreven in spreektaal, precies zoals HaverSchmidt ze ook voordroeg.⁶⁴

---

⁶³ Serrarens 1955, 21

⁶⁴ Serrarens 1955, 160-166

De bundel begint met drie voorwoorden. Voor elke nieuwe druk is namelijk een nieuw voorwoord geschreven. De eerste twee zijn nog geschreven door HaverSchmidt, waarbij hij de eerste opdraagt aan zijn ouders, de tweede draagt hij aan niemand op. Wel maakt hij een toespeling op de derde druk, die hij op zou kunnen dragen aan zijn kinderen. Zo ver komt het echter niet, want acht maanden voor het uitkomen van de derde druk pleegt hij zelfmoord. Het laatste voorwoord is geschreven door de uitgever, die wel een verwijzing maakt naar het idee om het op te dragen aan HaverSchmidts kinderen.

Hierna volgen er achttien verhalen waar veel namen in genoemd worden. Schrijft HaverSchmidt in *Snikken en grimlachjes* (1867) nog over bestaande personen, plaatsen en gebouwen, in *Familie en kennissen* (1876) zijn het vooral verzonden zaken. ‘De figuren uit zijn verhalen zijn familieleden, echte of geadopteerde, zijn kennissen zijn schoenlappertjes, naaisters, meiden, koetsiers, boven- en onderkosteren, kindermeiden, bakkers, burgerjuffrouwen en vooral kinderen.’⁶⁵ In sommige verhalen is er dan ook zeker een verband te zien met de werkelijkheid. Niet elk verhaal heeft nieuwe namen, soms komen eerder gebruikte namen weer voor. In het verhaal ‘Hoe de koning bij ons kwam’ wordt gesproken over notaris Bastiaans. Later, in ‘Mijntje’ wordt zijn vrouw genoemd. Ook de naam Kee komt twee keer terug, allereerst in ‘Tante Mientje en tante Bet’ en vervolgens nog in ‘Op een donderdagavond’

In de meeste verhalen is sprake van een ik-verteller. Soms gaat het om een extradiëgetische verteller, soms om een intradiëgetische verteller. Bij de eerste gaat het om een verteller buiten het verhaal, bij het tweede vertelt een personage. Ook kan er nog een onderscheid gemaakt worden tussen homodiëgetisch en heterodiëgetisch, waarbij de homodiëgetische verteller het vertelde meegemaakt heeft en de heterodiëgetische verteller iets vertelt wat hij niet zelf heeft meegemaakt.⁶⁶ De heterodiëgetische extradiëgetische verteller treedt bijvoorbeeld op in ‘Op een donderdagavond’: ‘De geschiedenis die ik u vertellen ga is gebeurd op een Donderdagavond.’⁶⁷ De ‘ik’ in ‘De pastorie van mijn grootvader’ is daarentegen intradiëgetisch en homodiëgetisch. Hoewel in *Familie en kennissen* (1876) veel jeugdherinneringen van HaverSchmidt zijn verwerkt, treedt niet steeds dezelfde ‘ik’ op. Het is daarom ook onmogelijk om HaverSchmidt gelijk te stellen aan de ik-verteller.

Een verwijzing naar de werkelijkheid zijn de namen van personen als Laurens Janszoon Coster, Jenny Lind en Jan Nieuwenhuyzen, die worden genoemd in ‘Mijn ouders

---

⁶⁵ Serrarens 1955, 163

⁶⁶ Herman en Vervaeck 2009, 88

⁶⁷ HaverSchmidt 1876, 144

huis'. De eerste naam is een verwijzing naar een vijftiende-eeuwse Haarlemse koster die in de negentiende eeuw gezien werd als de uitvinder van de boekdrukkunst. Daarnaast heeft hij in Haarlem zijn eigen standbeeld gekregen.⁶⁸ Jenny Lind⁶⁹ was een beroemde zangeres en Jan Nieuwenhuysen was de oprichter van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen.⁷⁰ Het geloof speelt een belangrijke rol in alle verhalen. De vele kanten van het geloof komen voorbij, het gaat om het verlies van geloof in God, maar ook het rotsvaste vertrouwen en het gegeven dat je het geloof niet nodig hebt om gelukkig te worden. Het eerste is duidelijk het geval in 'Mijn broertje' waar de 'ik' het niet kan verkroppen dat God zijn broertje bij hem weggehaald heeft: 'k lag maar al te peinen over die verschrikkelijke ontdekking dat het niemand anders dan Onze Lieve Heer was die mijn broertje doodgemaakt had.'⁷¹ Mevrouw Pippeling in 'Op een donderdagavond' gaat altijd naar de kerk en ze veracht haar onderbuurman die nooit een voet in de kerk zet: "Ik ben liever wat te vroeg in de kerk dan te laat," zei juffrouw Pippeling, 'maar het ergste is dat ik mensen ken die er nooit komen.' Het derde punt is ook terug te lezen in ditzelfde verhaaltje: 'Een neef van juffrouw Pippeling, van wien ik de heele geschiedenis heb, maakte er deze gevolgtrekking uit, hoe men hier weer uit zien kon dat een mensch eigenlijk niet noodig heeft om naar de kerk te gaan.'⁷² Naast dit alles speelt de Groote Kerk een belangrijke rol in de verhalen. Mogelijk gaat het om de Groote Kerk in Schiedam, waar HaverSchmidt veel gepredikt heeft toen hij daar dominee was. De Groote Kerk komt in vijf van de achttien verhalen voor.

Er worden veel familiebanden genoemd die meestal een relatie hebben tot de ik-figuur in het verhaal. Het kan gaan om een broer, zus, neef of nicht, maar ook een oom, tante, vader of moeder. In een nader onderzoek is met behulp van Google en Delpher geprobeerd meer informatie over deze personages te vinden. Met Delpher werden kranten doorgespit om bijvoorbeeld advertenties te vinden over schoenmaker P. Jillessen uit het eerste verhaal of over Vroedschap van Putten. De enige krantenartikelen die werden gevonden waren publicaties van de verhalen zoals ze nu in *Familie en Kennissen* (1876) gepubliceerd zijn. Namen als Oom Jan, Tante Mientje en Tante Bet zijn te algemeen en een zoektocht naar een relatie met HaverSchmidt leverde dan helaas ook geen bruikbare resultaten op. Via Google werd gezocht naar personages aan de hand van alle bekende informatie, uiteindelijk leverde dit alleen een verwijzing op naar het verhaal op DBNL.

---

⁶⁸ Robbe 2010, 17

⁶⁹ Auteur onbekend, 1887

⁷⁰ Auteur onbekend, website Maatschappij tot Nut van 't Algemeen

⁷¹ HaverSchmidt 1876, 105-106

⁷² HaverSchmidt 1876, 144, 162

Toch zijn er wel daadwerkelijk zaken die verwijzen naar HaverSchmidts leven. Dit zegt hij ook in zijn voorwoord: ‘Alleen dat van de Pastorie van Grootvader, dat lijkt wel wat op een verleden waaraan ook Gij nog met dankbare liefde terugdenkt.’ Het gaat in dit verhaal om de grootvader van zijn moeders kant die dominee is, François Bekius was HaverSchmidts opa en dominee. HaverSchmidts vader was apotheker en wijnhandelaar, beide beroepen komen terug in *Familie en kennissen* (1876). Vader als apotheker komt alleen terug in ‘Mijn ouders huis’, vader als wijnverkoper of wijnhandelaar is zowel in ‘Hoe de koning bij ons in de stad kwam’ als in ‘Hoe er oproer bij ons was’ te lezen. Ook inhoudelijke gebeurtenissen komen soms overeen met wat HaverSchmidt meegemaakt heeft. Een goed voorbeeld is de verdrinking van het broertje Jan in ‘Mijn broertje’. HaverSchmidts neefje Ritske Cannegieter verdronk in 1854 in de sloot, HaverSchmidt was toen student.⁷³

Het posture in de verhalenbundel verschilt van het posture in de poëziebundel. Piet Paaltjens treedt niet op in de verhalen, dus er is geen sprake van een pseudoniem. HaverSchmidt zelf is volledig verantwoordelijk voor wat hij opgeschreven heeft. Er kan echter niet gesteld worden dat HaverSchmidt ook zelf optreedt in zijn verhalen. In tegenstelling tot *Snikken en grimlachjes* (1867) zijn er weinig elementen uit de werkelijkheid aan te wijzen. Intern is het posture vast te stellen door de jeugd van HaverSchmidt in het achterhoofd te houden tijdens het lezen. Het externe posture is echter een stuk moeilijker. HaverSchmidt droeg regelmatig verschillende verhalen uit de bundel voor, maar hoe hij de keuze maakte welke verhalen hij zou voorlezen is onbekend. De auteursintentie is bij dit werk een complexer begrip. Het is immers een verhalenbundel die bestaat uit losse verhalen die HaverSchmidt op verschillende momenten geschreven heeft. HaverSchmidt heeft nooit het doel gehad om de verhalen te bundelen. Toch stond HaverSchmidt het wel toe dat de verhalen gepubliceerd werden zonder ze te herschrijven, ze zijn opgeschreven in de spreektaal-achtige stijl van de voordrachten. HaverSchmidts eerste intentie was het voordragen van de verhalen en niet zozeer het publiceren, met de publicatie gaat uiteindelijk de auteursintentie gepaard.

4.3. Posture-vergelijking

Beide werken zijn inmiddels onafhankelijk van elkaar geanalyseerd, dus het is tijd voor een vergelijking. In de analyse is gezocht naar verwijzingen die betrekking hebben op de werkelijkheid en er is gekeken naar de ik-figuur. De ik-figuur is belangrijk om te kunnen vaststellen in hoeverre de auteur optreedt in zijn werk en daarnaast hoe het interne posture

---

⁷³ Nieuwenhuys 1964, 142

getoond wordt. Behalve het interne posture is er ook gekeken naar het externe posture, de verschillende auteursintenties en het imago.

De eerste conclusie die getrokken kan worden na de analyse van de poëziebundel is dat HaverSchmidt en Paaltjens dezelfde persoon zijn, maar dat HaverSchmidt een spel speelt met de twee verschillende personages in de bundel. HaverSchmidt heeft Paaltjens opgevoerd als een bestaand individu, maar is daar nooit volledig in geslaagd. Zowel het prozawerk als de gedichtenbundel zijn dus door dezelfde auteur geschreven die opereert onder twee auteursnamen. De eerste auteursnaam, Piet Paaltjens, is een vorm van extern posture. HaverSchmidt positioneert zichzelf namelijk in het literaire veld als een ander persoon dan Piet Paaltjens. Het interne posture is vooral aanwezig in de manier waarop er gebruik wordt gemaakt van zaken uit de werkelijkheid. Daarnaast komen zowel HaverSchmidt als Paaltjens voor in de gedichten, waardoor het interne posture versterkt wordt. Het vaststellen van het posture hangt samen met de auteursintentie. HaverSchmidts' intentie bij *Snikken en grimlachjes* (1867) is extern impliciet te noemen als het gaat om de creatie van Piet Paaltjens, omdat hij niet volledig expliciet maakt dat Paaltjens verzonnen is dan wel echt bestaat. Tegelijkertijd is de interne intentie expliciet aanwezig, omdat HaverSchmidt in de tekst verwijzingen stopt naar zijn eigen studententijd.

De manier waarop HaverSchmidt zich positioneert in het literaire veld na het uitbrengen van *Familie en kennissen* (1876) is anders dan in 1867. Dit heeft deels te maken met het gegeven dat het werk oorspronkelijk nooit bedoeld is als leeswerk. Dat is ook de reden dat de verhalen opgeschreven zijn in spreektaal, want ze dienden om voordragen te worden. Het externe posture heeft zowel betrekking op het voordragen van deze verhalen als de publicatie in spreektaal-achtige stijl. HaverSchmidt moest voor elke voordracht bepalen welk verhaal of welke verhalen hij zou voordragen, of dat hij een nieuw verhaal ging schrijven. Daarnaast heeft hij er bewust voor gekozen om de stijl van de verhalen niet te veranderen voor de publicatie. Op deze manier presenteert HaverSchmidt zich als een voorlezende auteur. Het is gevaarlijk om zaken die in de tekst genoemd worden gelijk te stellen aan de opvattingen van de auteur, maar gezien de grote aanwezigheid van het geloof kan dit gelijkgesteld worden aan de geloofsopvattingen van HaverSchmidt. Deze gelijkstelling is zowel het interne als externe posture, omdat het in de verhalen staat maar ook omdat HaverSchmidts gedrag verklaard kan worden dankzij het geloof. Ook hier hangt de auteursintentie samen met het posture. De weerspiegeling van HaverSchmidts geloofsopvatting in de verhalen is een interne expliciete intentie van hem geweest. Het feit dat

de verteller in de verhalen zich soms rechtstreeks richt tot de lezer, maakt ook dat de interne impliciete intentie aanwezig is.

4.4. Het imago

Het imago van HaverSchmidt werd veelal bepaald door de recensies en artikelen die over hem geschreven werden. In Literom zijn verschillende recensies te vinden die over Piet Paaltjens/François HaverSchmidt gaan, een nadeel is wel dat deze recensies een stuk recenter zijn dan de uitgave van de verhalen en gedichten en dat ze vooral gaan over het prozawerk. De oudste recensie stamt namelijk uit 1974, de meest recente uit 2003. Dit betekent dat het beeld dat van HaverSchmidt geschetst wordt, mogelijk anders is dan het beeld dat ze van hem hadden in de negentiende eeuw. Het is hoogstwaarschijnlijk dat er in de 19^e eeuw al recensies over Paaltjens en HaverSchmidt verschenen zijn, maar dat deze niet opgenomen zijn in de digitale database. Delpher bevat meer artikelen en advertenties uit de tijd dat HaverSchmidt nog leefde. Er zal eerst begonnen worden met de artikelen van Literom, daarna worden de artikelen die gevonden zijn via Delpher geanalyseerd.

In de recensies wordt heel veel geschreven over de zwaarmoedigheid van HaverSchmidt en zijn obsessie met de dood. Over zijn werken wordt positief gesproken: ‘Totdat iemand me een betere kan laten lezen, houd ik Piet Paaltjens voor onze grootste dichter van de vorige eeuw om de eenvoudige reden dat hij nog in zijn geheel te genieten is.’⁷⁴ Over *Familie en kennissen* (1876) wordt gezegd: ‘Dit proza is niet alleen boeiend door de sfeer van het verleden maar ook door de detaillering van de natuurbeschrijving en de detaillering van ieder voorwerp.’⁷⁵ Opvallend is ook dat eenmaal de ‘ik’ uit *Familie en kennissen* (1876), in het verhaal ‘Hoe de koning bij ons in de stad kwam’ door de recensent Wolf-Catz gelijk gesteld wordt aan HaverSchmidt. Er kan in mijn ogen namelijk niet met zekerheid gezegd worden dat HaverSchmidt zelf aanwezig is in de verhalenbundel.

Naast argumentatie over de inhoud van de bundels wordt ook gesproken over HaverSchmidt als persoon. Hij zou een conventioneel mens zijn. Hiermee wordt bedoeld dat hij het onderscheid tussen rijk en arm zag, en dat hij het verschil omarmde.⁷⁶ De twee werken die hij schreef zouden zijn twee vluchtwegen zijn geweest. HaverSchmidts jeugd en studententijd waren naar eigen zeggen de mooiste tijd uit zijn leven en juist deze twee periodes heeft hij uitgeschreven. Waarschijnlijk om op deze manier tijdelijk te kunnen

---

⁷⁴ Fondse 1983, recensie NRC Handelsblad

⁷⁵ Wolf-Catz 1974, recensie Amersfoortse Courant

⁷⁶ Auteur onbekend 1976, recensie De Waarheid

ontsnappen aan de melancholische gevoelens.⁷⁷ Ook wordt er geschreven over het effect van de voordrachten: ‘Wie Haverschmidt niet heeft gehoord, heeft hem niet gekend. Hij maakte alles levend met zijn stem, met zijn ogen, met zijn glimlach, met zijn gebaar.’⁷⁸

Er kan geconcludeerd worden dat *Familie en kennissen* (1876) prima te lezen is zonder achtergrondkennis van HaverSchmidts leven. Het worden dan verhalen zonder extra lading. Terwijl lezen met de achtergrondkennis de verhalen meer diepgang geeft en ervoor zorgt dat de verhalen beter tot hun recht komen.

Zoals beschreven in de methode zijn de artikelen van Delpher ingedeeld in categorieën. De categorieën zijn vormgegeven in tabellen, die te vinden zijn in de bijlagen. In de eerste categorie zijn het advertenties die HaverSchmidts werk aanbieden aan de lezer. Deze advertentie vermeldt naast de titel en auteursnaam ook de druk en prijs van de gebonden en ongebonden versie. *Snikken en grimlachjes* (1867) heeft meer aandacht gekregen in kranten, dan *Familie en kennissen* (1876) in de acht jaar na het uitbrengen. Opvallend is dat vanaf 1876, waarin *Familie en kennissen* is uitgegeven, *Snikken en grimlachjes* (1867) altijd in dezelfde advertentie genoemd wordt. Hieruit blijkt dat HaverSchmidt en Paaltjens voor de krant niet los van elkaar gezien konden worden. Niet alleen in Nederland, ook in de overzeese gebieden Java en Sumatra wordt het werk verkocht in de boekhandels. Opvallend is echter dat het prozawerk maar één keer aangetroffen is in een overzeese krant. Paaltjens daarentegen blijft onverminderd populair.

De derde categorie gaat over publicaties van verhalen of gedichten uit het werk van HaverSchmidt in andere media, zoals tijdschriften en almanakken. Ook hier is onderscheid gemaakt tussen Paaltjens en HaverSchmidt. Door enkel te tellen lijkt het alsof HaverSchmidt vaker opgenomen is, dit wil zeggen met zijn prozawerk. Dit is echter onmogelijk, omdat in 1867 HaverSchmidt opgenomen is in de volksalmanak voor 1868 en toen was het prozawerk nog niet uit. HaverSchmidt en Paaltjens werden in de 19e eeuw als dezelfde persoon gezien. HaverSchmidt had Paaltjens alleen verzonnen om de gedichten te kunnen publiceren.

In totaal worden er acht keer gedichten en vijf keer verhalen gepubliceerd in andere bundels en tijdschriften. Net als in categorie één en twee is Paaltjens dus populairder dan HaverSchmidts prozawerk. Er zijn vijftien artikelen gevonden waarin een aankondiging gedaan wordt van een voordracht van HaverSchmidt. In drie hiervan wordt Paaltjens gelijkgesteld aan HaverSchmidt, vijf stellen Paaltjens voor als de vriend van HaverSchmidt, zes noemen alleen HaverSchmidt en in eentje wordt alleen Paaltjens genoemd.

---

⁷⁷ Steendijk 1982, recensie Brabants nieuwsblad

⁷⁸ Nieuwenhuys, 1974, recensie Haagse Post

In de een na laatste categorie gaat het om voordrachten die door anderen gehouden worden, maar waar teksten van HaverSchmidt of Paaltjens gebruikt worden. De conclusie luidt hier dat alleen Paaltjens gebruikt wordt om voor te dragen. De verhalen uit *Familie en kennissen* (1876) worden niet voorgedragen door buitenstaanders. In kranten zijn alleen inhoudelijke artikelen te vinden over *Snikken en grimlachjes* (1867), categorie zes, en hierin wordt de bundel positief beoordeeld. Het gaat te ver om deze artikelen recensies te noemen, omdat er weinig tot geen argumenten aan bod komen. Daarnaast zijn de stukjes maar een paar regels, waarin kort vermeld wordt dat het werk boven een ander werk staat of dat het autonoom gezien een goed werk is. Ook in de laatste categorie, categorie zeven, waar het gaat om verwijzingen is alleen Paaltjens aangehaald.

Uit bovenstaande analyse blijkt dat Paaltjens vaker werd voorgedragen, vaker werd geciteerd en vaker werd vermeld in advertenties. Waardoor dit komt is niet meer te achterhalen.

5. Conclusie

Zowel het posture-onderzoek als het imago-onderzoek heeft nu plaatsgevonden, dus een algemene conclusie kan getrokken worden. Er is gebleken dat beide werken in meerdere opzichten van elkaar verschillen en dat heeft ook invloed gehad op het posture en het imago.

Snikken en grimlachjes (1867) heeft een duidelijk intern en extern posture. Het interne posture is aanwezig in de vele verwijzingen naar de werkelijkheid en het eigen optreden in de gedichten, terwijl het externe posture te maken heeft het pseudoniem Piet Paaltjens. Dit pseudoniem is door HaverSchmidt bedacht en hij probeert Paaltjens neer te zetten als een onafhankelijk individu. Tegelijkertijd laat hij soms doorschemeren dat Paaltjens nooit echt bestaan kan hebben, omdat daarvoor de overeenkomsten tussen beide figuren te groot zijn.

Familie en kennissen (1876) is niet geschreven onder een pseudoniem en alleen dit verandert al de positie in het literaire veld. Door zijn eigen geloofsopvattingen in de verhalen te verwerken heeft hij zijn externe posture gecreëerd. Van een intern posture is nauwelijks sprake, want in de verhalen wordt weinig herkenbaar gerefereerd aan zaken uit de werkelijkheid en hij treedt zelf niet op in de verhalen. Bovendien waren de verhalen in eerste instantie niet bedoeld om zelf te lezen, dus ook hierdoor verandert het posture enorm.

Wat betreft het imago is duidelijk dat Paaltjens onverminderd populair is gebleven, terwijl HaverSchmidts naam langzaam in de vergetelheid verdwijnt. François

HaverSchmidt heeft in de jaren zestig van de negentiende eeuw zo hard zijn best gedaan om Piet Paaltjens een eigen bestaansrecht te geven dat hij het zichzelf onmogelijk gemaakt heeft om ooit nog uit diens schaduw te kunnen treden.

6. Bibliografie

- Auteur onbekend (1976). Het peilloze verschiet van Haverschmidt. In *De Waarheid*.
Geraadpleegd van <http://literom.nbdbibliion.nl/> op 16 december 2017
- Auteur onbekend (jaartal onbekend). De Maatschappij tot Nut van 't Algemeen – historie.
Geraadpleegd van <http://www.nutalgemeen.nl/over-t-nut/historie>
- Auteur onbekend (1887). *9 november 1887: Jenny Lind*. Geraadpleegd van
<https://www.kb.nl/historische-kalender/2017/9-november-1887-jenny-lind> op
15 december 2017
- Berg, W. van den & Couttenier, P. (2009) *Alles is taal geworden* Amsterdam: Bert Bakker
- Boon, C.A. den & Geeraerts, G. (2005). *Van Dale groot woordenboek van de Nederlandse taal*. Utrecht: Van Dale Uitgevers
- Borger, J.J. (1968). *François Haverschmidt de dominee, de dichter, de mens*. Gorinchem: J. Noorduijn en Zoon
- Bork, G.J. van, Delabastita, D., Gorp, H. van, Verkruijsse, P.J. & Vis, G.J. (2012). Algemeen letterkundig lexicon. Geraadpleegd van
http://www.dbnl.org/tekst/dela012alge01_01/ op 17 december 2017.
- Bourdieu, P. (1983). The field of cultural production, or: The economic world reversed. *Poetics*, 12, p.311-356.
- Claassen, E. (2008). *The Author's Footprints in the Garden of Fiction: Readers' generation of author inferences in literary reading*. München: Sanssouci im Carl Hanser Verlag
- Dera, J. (2012). De potscherf in het woestijnzand. Hans Faverey: beeld en beeldvorming. In *Spiegel der Letteren*, 54 (4) p.459-489
- Dorleijn, G.J., Grüttemeier, R., Korthals Altes, L. (2010). Modern Posterities of posture (Meizoz, J.). In *Authorship Revisited. Conceptions of Authorship around 1900 and 2000*. Leuven: Peeters
- Een feestnummer. *Algemeen handelsblad*, jaargang onbekend, nummer 15628, 23-06-1880, pagina 5
- Foucault (1969). What is an author. In *Language, counter-memory, practice*. New York: Cornell University Press
- Fondse, M. (1983). Een overpeinzing bij de tijgerlelies het ritme van Piet Paaltjens. In *NRC Handelsblad*. Geraadpleegd van <http://literom.nbdbibliion.nl/> op 16 december 2017

- Geïntegreerde Taalbank (2007). Immortelle. In *WNT*. Geraadpleegd van <http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=WNT&id=M027184&lemm odern=immortelle> op 14 februari 2017
- HaverSchmidt, F. (1867). *Snikken en grimlachjes*. Schiedam: H.A.M. Roelants
- HaverSchmidt, F. (1876). *Familie en kennissen*. Schiedam: H.A.M. Roelants
- Herman, L. & Vervaeck, B. (2009). *Vertelduivels*. Nijmegen: Uitgeverij Vantilt
- Het geschenk der Nerderl. Kunstenaars en letterkundigen. *Het nieuws van den dag*, jaargang onbekend, nummer 2637, 04-10-1878, pagina 2
- Het Kunstenaars-album. *De Tijd*, jaargang onbekend, nummer 9505, 05-10-1878, pagina 2
- Honings, R. (2016). *De dichter als idool*. Amsterdam: Bert Bakker
- Honings, R. & Praamstra, O. (2013). *Ellendige levens: Nederlandse schrijvers in de negentiende eeuw*. Hilversum: Uitgeverij Verloren
- Janssens, N. (2015). The Byronic Hero and the Femme Fatale Compared and Converted. Geraadpleegd op 15 februari 2018 van https://lib.ugent.be/fulltxt/RUG01/002/213/061/RUG01-02213061_2015_0001_AC.pdf
- Levrau, F. (2009). 'Hier veins ik, ik kan niet anders' - Fernando Pessoa als Lacaniaan. *Esthetica. Tijdschrift voor kunst en filosofie*, jaargangnummer onbekend, paginanummers onbekend
- Mathijssen, M. (2004). *Nederlandse literatuur in de romantiek, 1820-1880*. Nijmegen: Vantilt
- Nieuwenhuys, R. (1964). *De dominee en zijn worgengel*. Amsterdam: Van Oorscot
- Nieuwenhuys, R. (1974). Nooit schreiden wij meer tranen dan in onze kinderjaren : François Haverschmidt herdrukt. In *Haagsche Post*. Geraadpleegd van <http://literom.nbdbiblion.nl/> op 16 december 2017
- Robbe, J. (2010). De literaire aspecten van de Costerlegende: Mythologie in de vorm van een klassieke pleitrede. *Internationale neerlandistiek*, 48, p.17-29
- Serrarens, A. (1955). *De dichter-predikant François Haverschmidt*. Amsterdam: N.V. Noord-Hollandsche uitgevers maatschappij
- Steendijk, H. (1982). Poëzie en proza van Francois Haverschmidt. In *Brabants Nieuwsblad*. Geraadpleegd van <http://literom.nbdbiblion.nl/> op 16 december 2017
- Vervolg nieuwstijdingen. *Het nieuws van den dag*, jaargang onbekend, nummer 3043, 29-01-1880, pagina 6

- Wolf-Catz, H. (1974). François Haverschmidt onsterfelijk schrijver van Nederlandse ernst en humor. In *Amersfoortse Courant*. Geraadpleegd van <http://literom.nbdbiblion.nl/> op 16 december 2017
- Zoggel, M. van (2009). Literaire pseudonimiteit als samenspel van auteur en lezer. In *Spiegel der letteren*, 51, (4), p.471-494
- Zonneveld, P. van (2006). *Door de straten der Sleutelstad*. Amsterdam: uitgeverij Bas Lubberhuizen
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, jaargang onbekend, nummer 345, 14-12-1867, pagina 4
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, jaargang onbekend, nummer 358, 28-12-1867, pagina 4
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, jaargang onbekend, nummer 8, 08-01-1868, pagina 4
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Opregte Haarlemsche Courant*, jaargang onbekend, nummer 267, 12-11-1867, pagina 4
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Opregte Haarlemsche Courant*, jaargang onbekend, nummer 275, 21-11-1867, pagina 6
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Opregte Haarlemsche Courant*, jaargang onbekend, nummer 283, 30-11-1867, pagina 6
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Opregte Haarlemsche Courant*, jaargang onbekend, nummer 288, 06-12-1867, pagina 3
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Opregte Haarlemsche Courant*, jaargang onbekend, nummer 291, 10-12-1867, pagina 4
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Opregte Haarlemsche Courant*, jaargang onbekend, nummer 295, 14-12-1867, pagina 4
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Opregte Haarlemsche Courant*, jaargang onbekend, nummer 299, 19-12-1867, pagina 6
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Opregte Haarlemsche Courant*, jaargang onbekend, nummer 303, 24-12-1867, pagina 4
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Opregte Haarlemsche Courant*, jaargang onbekend, nummer 306, 28-12-1867, pagina 4
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Opregte Haarlemsche Courant*, jaargang onbekend, nummer 224, 23-09-1869, pagina 3

- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Opregte Haarlemsche Courant*, jaargang onbekend, nummer 230, 30-09-1869, pagina 4
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Opregte Haarlemsche Courant*, jaargang onbekend, nummer 236, 07-10-1869, pagina 4
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Opregte Haarlemsche Courant*, jaargang onbekend, nummer 243, 15-10-1869, pagina 4
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Opregte Haarlemsche Courant*, jaargang onbekend, nummer 249, 22-10-1869, pagina 4
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Opregte Haarlemsche Courant*, jaargang onbekend, nummer 255, 29-10-1869, pagina 4
- [Zonder titel: opname HaverSchmidt volksalmanak]. *Opregte Haarlemsche Courant*, jaargang onbekend, nummer 304, 26-12-1867, pagina 4
- [Zonder titel: opname HaverSchmidt volksalmanak]. *Opregte Haarlemsche Courant*, jaargang onbekend, nummer 307, 30-12-1867, pagina 4
- [Zonder titel: opname Paaltjens tijdschrift]. *Opregte Haarlemsche Courant*, jaargang onbekend, nummer 169, 20-07-1868, pagina 6
- [Zonder titel: opname Paaltjens tijdschrift]. *Opregte Haarlemsche Courant*, jaargang onbekend, nummer 56, 05-03-1868, pagina 6
- [Zonder titel: opname Paaltjens tijdschrift]. *Opregte Haarlemsche Courant*, jaargang onbekend, nummer 162, 11-07-1868, pagina 4
- [Zonder titel: opname Paaltjens tijdschrift]. *Opregte Haarlemsche Courant*, jaargang onbekend, nummer 163, 13-07-1868, pagina 6
- [Zonder titel: opname Paaltjens tijdschrift]. *Opregte Haarlemsche Courant*, jaargang onbekend, nummer 60, 10-03-1868, pagina 6
- [Zonder titel: opname Paaltjens tijdschrift]. *Opregte Haarlemsche Courant*, jaargang onbekend, nummer 52, 29-02-1868, pagina 4
- [Zonder titel: opname Paaltjens tijdschrift]. *Opregte Haarlemsche Courant*, jaargang onbekend, nummer 89, 16-04-1869, pagina 4
- [Zonder titel: opname Paaltjens tijdschrift]. *Opregte Haarlemsche Courant*, jaargang onbekend, nummer 109, 11-05-1869, pagina 6
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Algemeen Handelsblad*, jaargang onbekend, nummer 11312, 08-04-1868, pagina 6
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Algemeen Handelsblad*, jaargang onbekend, nummer 11317, 15-04-1868, pagina 2

- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Algemeen Handelsblad*, jaargang onbekend, nummer 12572, 13-12-1871, pagina 2
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Algemeen Handelsblad*, jaargang onbekend, nummer 12579, 20-12-1871, pagina 2
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Algemeen Handelsblad*, jaargang onbekend, nummer 12580, 21-12-1871, pagina 4
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Algemeen Handelsblad*, jaargang onbekend, nummer 12557, 28-11-1871, pagina 2
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Algemeen Handelsblad*, jaargang onbekend, nummer 12563, 04-12-1871, pagina 4
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Algemeen Handelsblad*, jaargang onbekend, nummer 12550, 21-11-1871, pagina 2
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Algemeen Handelsblad*, jaargang onbekend, nummer 13963, 31-10-1875, pagina 7
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Algemeen Handelsblad*, jaargang onbekend, nummer 13977, 14-11-1875, pagina 7
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes & François HaverSchmidt, Familie en kennissen]. *Algemeen Handelsblad*, jaargang onbekend, nummer 14690, 07-11-1877, pagina 7
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes & François HaverSchmidt, Familie en kennissen]. *Algemeen Handelsblad*, jaargang onbekend, nummer 14726, 13-12-1877, pagina 6
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes & François HaverSchmidt, Familie en kennissen]. *Algemeen Handelsblad*, jaargang onbekend, nummer 16164, 18-12-1881, pagina 10
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes & François HaverSchmidt, Familie en kennissen]. *Algemeen Handelsblad*, jaargang onbekend, nummer 16159, 13-12-1881, pagina 3
- [Zonder titel: opname HaverSchmidt volksalmanak]. *Algemeen Handelsblad*, jaargang onbekend, nummer 11182, 07-11-1867, pagina 8
- [Zonder titel: opname HaverSchmidt weekblad]. *Algemeen Handelsblad*, jaargang onbekend, nummer 12420, 14-07-1871, pagina 2
- [Zonder titel: opname Paaltjens gedichtenbundel]. *Algemeen Handelsblad*, jaargang onbekend, nummer 15470, 11-01-1880, pagina 10

- [Zonder titel: voordracht HaverSchmidt]. *Algemeen handelsblad*, jaargang onbekend, nummer 16516, 16-12-1882, pagina 2
- [Zonder titel: verwijzingen Paaltjens]. *Algemeen Handelsblad*, jaargang onbekend, nummer 14602, 11-08-1877, pagina 6
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Arnhemse Courant*, jaargang 58, nummer 5373, 30-06-1871, pagina 4
- [Zonder titel: recensie poëzie]. *Arnhemsche courant*, jaargang 63, nummer 6801, 18-02-1876, pagina 1
- [Zonder titel: opname HaverSchmidt tijdschrift]. *Arnhemsche courant*, jaargang 67, nummer 8207, 15-09-1880, pagina 2
- [Zonder titel: opname Paaltjens studentenblad]. *Arnhemsche courant*, jaargang 67, nummer 8136, 24-06-1880, pagina 2
- [Zonder titel: opname Paaltjens studentenblad]. *Arnhemsche courant*, jaargang 67, nummer 8133, 21-06-1880, pagina 5
- [Zonder titel: voordracht HaverSchmidt]. *Arnhemsche courant*, jaargang 58, nummer 5241, 24-01-1871, pagina 2
- [Zonder titel: verwijzingen Paaltjens]. *Arnhemsche courant*, jaargang 54, nummer 4291, 23-12-1867, pagina 1
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Leeuwarder Courant*, jaargang onbekend, nummer 149, 12-12-1871, pagina 4
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Leeuwarder Courant*, jaargang onbekend, nummer 140, 21-11-1871, pagina 6
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Leeuwarder Courant*, jaargang onbekend, nummer 137, 14-11-1871, pagina 4
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes & François HaverSchmidt, Familie en kennissen]. *Leeuwarder Courant*, jaargang onbekend, nummer 143, 01-12-1876, pagina 8
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes & François HaverSchmidt, Familie en kennissen]. *Leeuwarder Courant*, jaargang onbekend, nummer 146, 08-12-1876, pagina 8
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes & François HaverSchmidt, Familie en kennissen]. *Leeuwarder Courant*, jaargang onbekend, nummer 142, 27-11-1877, pagina 10

- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes & François HaverSchmidt, Familie en kennissen]. *Leeuwarder Courant*, jaargang onbekend, nummer 26, 02-03-1877, pagina 8
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes & François HaverSchmidt, Familie en kennissen]. *Leeuwarder Courant*, jaargang onbekend, nummer 30, 11-03-1877, pagina 11
- [Zonder titel: opname Paaltjens gedichtenbundel]. *Leeuwarder Courant*, nummer 4, 05-01-1880, pagina 8
- [Zonder titel: opname Paaltjens gedichtenbundel]. *Leeuwarder Courant*, nummer 11, 13-01-1880, pagina 4
- [Zonder titel: opname Paaltjens studentenblad]. *Leeuwarder Courant*, nummer 149, 24-06-1880, pagina 1
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Het nieuws van den dag*, jaargang onbekend, nummer 1730, 25-10-1875, pagina 4
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Het nieuws van den dag*, jaargang onbekend, nummer 1742, 08-11-1875, pagina 4
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Het nieuws van den dag*, jaargang onbekend, nummer 1751, 18-11-1875, pagina 4
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes & François HaverSchmidt, Familie en kennissen]. *Het nieuws van den dag*, jaargang onbekend, nummer 2067, 27-11-1876, pagina 7
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes & François HaverSchmidt, Familie en kennissen]. *Het nieuws van den dag*, jaargang onbekend, nummer 2070, 30-11-1876, pagina 8
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes & François HaverSchmidt, Familie en kennissen]. *Het nieuws van den dag*, jaargang onbekend, nummer 2366, 16-11-1877, pagina 8
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes & François HaverSchmidt, Familie en kennissen]. *Het nieuws van den dag*, jaargang onbekend, nummer 2161, 19-03-1877, pagina 6
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes & François HaverSchmidt, Familie en kennissen]. *Het nieuws van den dag*, jaargang onbekend, nummer 2370, 21-11-1877, pagina 5

- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes & François HaverSchmidt, Familie en kennissen]. *Het nieuws van den dag*, jaargang onbekend, nummer 2153, 09-03-1877, pagina 8
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes & François HaverSchmidt, Familie en kennissen]. *Het nieuws van den dag*, jaargang onbekend, nummer 2377, 29-11-1877, pagina 6
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes & François HaverSchmidt, Familie en kennissen]. *Het nieuws van den dag*, jaargang onbekend, nummer 4231, 04-12-1883, pagina 8
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes & François HaverSchmidt, Familie en kennissen]. *Het nieuws van den dag*, jaargang onbekend, nummer 4237, 11-12-1883, pagina 4
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes & François HaverSchmidt, Familie en kennissen]. *Het nieuws van den dag*, jaargang onbekend, nummer 4242, 17-12-1883, pagina 3
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes & François HaverSchmidt, Familie en kennissen]. *Het nieuws van den dag*, jaargang onbekend, nummer 4234, 07-12-1883, pagina 4
- [Zonder titel: opname Paaltjens tijdschrift]. *Het nieuws van den dag*, jaargang onbekend, nummer 2332, 08-10-1877, pagina 8
- [Zonder titel: opname HaverSchmidt tijdschrift]. *Het nieuws van den dag*, jaargang onbekend, nummer 3321, 22-12-1880, pagina 4
- [Zonder titel: opname Paaltjens studentenblad]. *Het nieuws van den dag*, jaargang onbekend, nummer 3162, 19-06-1880, pagina 1
- [Zonder titel: opname HaverSchmidt tijdschrift]. *Het nieuws van den dag*, jaargang onbekend, nummer 3507, 01-08-1881, pagina 5
- [Zonder titel: opname HaverSchmidt bloemlezing]. *Het nieuws van den dag*, jaargang onbekend, nummer 3851, 11-09-1882, pagina 14
- [Zonder titel: opname HaverSchmidt bloemlezing]. *Het nieuws van den dag*, jaargang onbekend, nummer 3850, 09-09-1882, pagina 4
- [Zonder titel: voordracht HaverSchmidt]. *Het nieuws van den dag*, jaargang onbekend, nummer 1742, 08-11-1875, pagina 2
- [Zonder titel: voordracht HaverSchmidt]. *Het nieuws van den dag*, jaargang onbekend, nummer 2500, 25-04-1878, pagina 6

- [Zonder titel: HaverSchmidt voorgedragen]. *Het nieuws van den dag*, jaargang onbekend, nummer 3527, 24-08-1881, pagina 1
- [Zonder titel: HaverSchmidt voorgedragen]. *Het nieuws van den dag*, jaargang onbekend, nummer 3931, 13-12-1882, pagina 10
- [Zonder titel: recensie poëzie]. *Het nieuws van den dag*, jaargang 3, jaargang onbekend, nummer 40, 01-10-1876, pagina 1
- [Zonder titel: verwijzingen Paaltjens]. *Het nieuws van den dag*, jaargang onbekend, nummer 3019, 01-01-1880, pagina 3
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Java-bode*, jaargang 17, nummer 33, 22-04-1868, pagina 9
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Java-bode*, jaargang 17, nummer 99, 09-12-1868, pagina 2
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Java-bode*, jaargang 17, nummer 100, 12-12-1868, pagina 2
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Java-bode*, jaargang 17, nummer 34, 25-04-1868, pagina 2
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Java Bode*, jaargang 22, nummer 240, 11-10-1873, pagina 2
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Java Bode*, jaargang 23, nummer 16, 20-01-1874, pagina 1
- [Zonder titel: advertentie Francois HaverSchmidt, Familie en kennissen]. *Java Bode*, jaargang 26, nummer 34, 09-12-1877, pagina 1
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Java-Bode*, jaargang 26, nummer 97, 26-04-1877, pagina 2
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Java-Bode*, jaargang 26, nummer 106, 07-05-1877, pagina 2
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Java-Bode*, jaargang 26, nummer 91, 19-04-1877, pagina 1
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Java-Bode*, jaargang 31, nummer 225, 23-09-1882, pagina 4
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Java-Bode*, jaargang 31, nummer 233, 03-10-1882, pagina 1
- [Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Java-Bode*, jaargang 33, nummer 205, 30-08-1884, pagina 3

[Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Java-Bode*, jaargang 33, nummer 304, 24-12-1884, pagina 2

[Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Java-Bode*, jaargang 33, nummer 208, 03-09-1884, pagina 1

[Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Java-Bode*, jaargang 33, nummer 198, 22-08-1884, pagina 4

[Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Java-Bode*, jaargang 33, nummer 201, 26-08-1884, pagina 2

[Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Java-Bode*, jaargang 33, nummer 297, 16-12-1884, pagina 2

[Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Java-Bode*, jaargang 33, nummer 212, 08-09-1884, pagina 2

[Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Java-Bode*, jaargang 33, nummer 274, 19-11-1884, pagina 3

[Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Java-Bode*, jaargang 33, nummer 308, 31-12-1884, pagina 3

[Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Sumatra Courant*, jaargang 12, jaargang onbekend, nummer 6, 21-01-1871, pagina 2

[Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Sumatra Courant*, jaargang 12, jaargang onbekend, nummer 8, 28-01-1871, pagina 1

[Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Bataviaasch handelsblad*, jaargang 16, nummer 175, 28-07-1873, pagina 2

[Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Bataviaasch handelsblad*, jaargang 16, nummer 174, 26-07-1873, pagina 2

[Zonder titel: opname HaverSchmidt tijdschrift]. *Bataviaasch handelsblad*, jaargang 24, nummer 65, 18-03-1881, pagina 4

[Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Soerabaijisch handelsblad*, jaargang 30, nummer 37, 13-02-1882, pagina 3

[Zonder titel: advertentie Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes]. *Soerabaijisch handelsblad*, jaargang 30, nummer 40, 16-02-1882, pagina 4

[Zonder titel: opname HaverSchmidt tijdschrift]. *Rotterdamsch nieuwsblad*, jaargang onbekend, nummer 561, 29-01-1880, pagina 1

[Zonder titel: opname Paaltjens studentenblad]. *Rotterdamsch nieuwsblad*, jaargang onbekend, nummer 681, 21-06-1880, pagina 5

- [Zonder titel: opname Paaltjens studentenblad]. *Rotterdamsch nieuwsblad*, jaargang onbekend, nummer 683, 23-06-1880, pagina 1
- [Zonder titel: opname HaverSchmidt tijdschrift]. *Rotterdamsch nieuwsblad*, jaargang onbekend, nummer 873, 01-02-1881, pagina 2
- [Zonder titel: voordracht HaverSchmidt]. *Rotterdamsch nieuwsblad*, jaargang onbekend, nummer 163, 14-10-1878, pagina 1
- [Zonder titel: HaverSchmidt voorgedragen]. *Rotterdamsch nieuwsblad*, jaargang onbekend, nummer 1047, 26-08-1881, pagina 1
- [Zonder titel: HaverSchmidt voorgedragen]. *Rotterdamsch nieuwsblad*, jaargang onbekend, nummer 2071, 19-12-1884, pagina 1
- [Zonder titel: opname HaverSchmidt tijdschrift]. *Provinciale Overijsselsche en Zwolsche courant*, jaargang onbekend, nummer 24, 29-01-1880, pagina 2
- [Zonder titel: opname Paaltjens studentenblad]. *Provinciale Overijsselsche en Zwolsche courant*, jaargang onbekend, nummer 145, 23-06-1880, pagina 2
- [Zonder titel: voordracht HaverSchmidt]. *Provinciale Overijsselsche en Zwolsche courant*, jaargang 87, nummer 12, 28-01-1867, pagina 3
- [Zonder titel: voordracht HaverSchmidt]. *Provinciale Overijsselsche en Zwolsche courant*, jaargang onbekend, nummer 298, 22-12-1873, pagina 2
- [Zonder titel: recensie poëzie]. *Provinciale Overijsselsche en Zwolsche courant*, jaargang onbekend, nummer 231, 02-10-1878, pagina 3
- [Zonder titel: opname Paaltjens studentenblad]. *Delftsche courant*, jaargang onbekend, nummer 83, 20-06-1880, pagina 2
- [Zonder titel: voordracht HaverSchmidt]. *Delftsche courant*, jaargang onbekend, nummer 1, 02-04-1876, pagina 1
- [Zonder titel: voordracht HaverSchmidt]. *Delftsche courant*, jaargang onbekend, nummer 38, 29-03-1876, pagina 3
- [Zonder titel: verwijzingen Paaltjens]. *Delftsche Courant*, jaargang onbekend, nummer 91, 04-07-1880, pagina 2
- [Zonder titel: voordracht HaverSchmidt]. *Provinciale Drentsche en Asser courant*, jaargang 47, nummer 254, 29-10-1870, pagina 1
- [Zonder titel: voordracht HaverSchmidt]. *Provinciale Drentsche en Asser courant*, jaargang 50, nummer 304, 25-12-1873, pagina 1
- [Zonder titel: voordracht HaverSchmidt]. *Provinciale Drentsche en Asser courant*, jaargang 50, nummer 253, 27-10-1873, pagina 3

- [Zonder titel: HaverSchmidt voorgedragen]. *Provinciale Drentsche en Asser courant*, jaargang 49, nummer 251, 24-10-1872, pagina 2
- [Zonder titel: HaverSchmidt voorgedragen]. *Provinciale Drentsche en Asser courant*, jaargang 55, nummer 113, 15-05-1878, pagina 2
- [Zonder titel: HaverSchmidt voorgedragen]. *Provinciale Drentsche en Asser courant*, jaargang 61, nummer 34, 09-02-1884, pagina 2
- [Zonder titel: voordracht HaverSchmidt]. *De Locomotief*, jaargang 28, nummer 33, 10-02-1879, pagina 2
- [Zonder titel: voordracht HaverSchmidt]. *De Locomotief*, jaargang 32, nummer 229, 27-09-1883, pagina 1
- [Zonder titel: recensie poëzie]. *De Locomotief*, jaargang 17, nummer 3, 08-01-1868, pagina 3
- [Zonder titel: verwijzingen Paaltjens]. *De Locomotief*, jaargang 29, nummer 215, 14-09-1880, pagina 2
- [Zonder titel: verwijzingen Paaltjens]. *De Locomotief*, jaargang 31, nummer 211, 05-09-1882, pagina 2
- [Zonder titel: voordracht HaverSchmidt]. *Tubantia*, jaargang 9, nummer 13, 14-02-1880, pagina 2
- [Zonder titel: HaverSchmidt voorgedragen]. *De Graafschap-bode*, jaargang 2, nummer 4, 23-10-1880, pagina 2
- [Zonder titel: HaverSchmidt voorgedragen]. *Apeldoornsche courant*, jaargang 23, nummer 51, 17-12-1881, pagina 2
- Zoggel, M. van, (2009) Literaire pseudonimiteit als samenspel van auteur en lezer. *Spiegel der Letteren*, 51 (4), p.471-494.

7. Bijlagen

Categorie 1: boekaanbiedingen

Jaartal advertentie	<i>Snikken en grimlachjes</i>	<i>Familie en kennissen</i>
1867	11x	
1868	3x	
1869	6x	
1871	10x	
1875	5x	
Totaal	35x	
1876	4x	4x
1877	10x	10x
1881	2x	2x
1883	4x	4x
Totaal	20x (55x)	20x

Categorie 2: overzeese aanbiedingen

Jaartal advertentie	Krant	Aantal	HaverSchmidt of Paaltjens?
1868	Java-bode	4x	Paaltjens
1871	Sumatra Courant	2x	Paaltjens
1873	Bataviaasch Handelsblad	2x	Paaltjens
	Java-bode	1x	Paaltjens
1874	Java-Bode	1x	Paaltjens
1877	Java-bode	4x	Paaltjens (3x), HaverSchmidt (1x)
1882	Soerabaijasch Handelsblad	2x	Paaltjens
	Java-bode	2x	Paaltjens
1884	Java-bode	9x	Paaltjens

Categorie 3: Publicaties van gedichten of verhalen

Jaartal advertentie	Opgenomen in	HaverSchmidt of Paaltjens?	Krant	Aantal
1867	Volksalmanak jaar 1868	HaverSchmidt (poëzie)	Algemeen Handelsblad	1x
			Opregte Haarlemsche Courant	2x
1868	Tijdschrift <i>Los en vast</i>	Paaltjens	Opregte Haarlemsche Courant	6x

1869	Tijdschrift <i>Los en vast</i>	Paaltjens	Opregte Haarlemsche Courant	2x
1871	Omnibus 1872	HaverSchmidt (poëzie)	Arnhemsche Courant	1x
1871	Weekblad <i>Ons Streven</i>	HaverSchmidt (poëzie)	Algemeen Handelsblad	1x
1877	Tijdschrift <i>De Banier</i>	Paaltjens	Het nieuws van den dag	1x
1878	Kunstenarsalbum	HaverSchmidt (proza)	De Tijd: godsdienstig-staatkundig dagblad	1x
			Het nieuws van den dag	1x
1880	Gedichtenbundel <i>Keur van scherts en luim</i>	Paaltjens	Algemeen Handelsblad	1x
			Leeuwarder Courant	2x
1880	Leidsche Studentenweekblad <i>Vox Studiosorum</i>	Paaltjens	Algemeen Handelsblad	1x
			Arnhemsche Courant	2x
			Delftsche Courant	1x
			Het nieuws van den dag	1x
			Leeuwarder Courant	1x
			Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant	1x
			Rotterdamsch Nieuwsblad	2x
1880	Tijdschrift <i>De huisvriend</i>	HaverSchmidt (proza)	Arnhemse Courant	1x
			Het nieuws van den dag	2x
			Rotterdamsch Nieuwsblad	1x
			Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant	1x
1881	Tijdschrift <i>De huisvriend</i>	HaverSchmidt (proza)	Bataviaasche Handelsblad	1x
			Rotterdamsch Nieuwsblad	1x
1881	Tijdschrift <i>Voor Nederlands-Indië</i>	HaverSchmidt (proza)	Het nieuws van den dag	1x
1882	Bloemlezing bewerkt door Dr. J. Ten Brink	HaverSchmidt (proza)	Het nieuws van den dag	2x

Categorie 4: Aankondigingen van voordrachten

Jaartal advertentie	Krant	Aantal	HaverSchmidt of Paaltjens
1867	Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant	1x	Paaltjens
1870	Provinciale Drentsche en Asser Courant	1x	HaverSchmidt = Paaltjens

1871	Arnhemsche Courant	1x	HaverSchmidt = Paaltjens
1873	Provinciale Drentsche en Asser Courant	2x	HaverSchmidt en Paaltjens
	Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant	1x	HaverSchmidt en Paaltjens
1875	Het nieuws van den dag	1x	HaverSchmidt
1876	Delftsche Courant	2x	HaverSchmidt
1878	Rotterdamsch Nieuwsblad	1x	HaverSchmidt
	Het nieuws van den dag	1x	HaverSchmidt
1879	De Locomotief	1x	HaverSchmidt en Paaltjens
1880	Tubantia	1x	HaverSchmidt
1882	Algemeen Handelsblad	1x	HaverSchmidt = Paaltjens
1883	De Locomotief	1x	HaverSchmidt en Paaltjens

Categorie 5: HaverSchmidts teksten voorgedragen door iemand anders

Jaartal advertentie	Krant	Aantal	HaverSchmidt of Paaltjens
1872	Provinciale Drentsche en Asser Courant	1x	Paaltjens
1878	Provinciale Drentsche en Asser Courant	1x	Paaltjens
1880	De Graafschap-bode	1x	Paaltjens
1881	Apeldoornsche Courant	1x	Paaltjens
	Rotterdamsch Nieuwsblad	1x	Paaltjens
	Het nieuws van den dag	1x	Paaltjens
1882	Het nieuws van den dag	1x	Paaltjens
1884	Provinciale Drentsche en Asser Courant	1x	Paaltjens
	Rotterdamsche Nieuwsblad	1x	Paaltjens

Categorie 6: Inhoudelijke artikelen over het werk

Jaartal advertentie	Krant	Proza of poëzie	Oordeel
1868	De Locomotief	Poëzie	Positief
1876	Arnhemsche Courant	Poëzie	Positief
	Het nieuws van den dag	Poëzie	Positief
1878	Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant	Poëzie	Positief

Categorie 7: verwijzingen naar HaverSchmidt of Paaltjens

Jaartal advertentie	Krant	HaverSchmidt of Paaltjens
1867	Arnhemsche Courant	Paaltjens
1877	Algemeen Handelsblad	Paaltjens
1880	De Locomotief	Paaltjens
	Delftsche Courant	Paaltjens
	Het nieuws van den dag	Paaltjens
1882	De Locomotief	Paaltjens